

Analyzing Logical Semiotics based on Pierre Giro's Theory in the Poems of Ezzeddin Mihoubi and Ahmad Shamloo

Atefeh Rahmani ¹ | Mahin Hajizadeh ^{2*} | Abdolhad Gheibi ³

1. Ph.D student of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.
Email: Atefh.27aban.Rahmani@gmail.com
2. Corresponding Author, Professor of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.
Email: hajizadeh@azaruniv.ac.ir
3. Professor of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.
Email: abdolhad@azaruniv.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 14/07/2024
Received in revised form:
15/03/2026
Accepted: 17/03/2026
Published online: 28/03/2026

Keywords:
Logical Semiotics,
Pierejiro,
comparative literature,
Ezzeddin Al -Miyubi,
Ahmad Shamloo.

Giro's theory of logical semiotics is a component of his broader semiotics theory, in which he categorizes ciphers into three types: logical, aesthetic, and social. Logical codes are grounded in humans' rational and objective experience and address the cause-and-effect relationships between phenomena. Since this theory can also be applied to the analysis of poems and literary texts, the current research, conducted using an analytical-descriptive method, examines the poems of Ezzeddin Mihoubi and Ahmed Shamloo through the lens of Giraud's theory of logical semiotics and the American school of comparative literature. The research results indicate that logical ciphers in the poems of two poets manifest as practical, epistemological, and paralinguistic symbols. The use of the martyrs' blood as a practical symbol, especially in a context where the country is engulfed in darkness and suffocation, serves as a catalyst to mobilize the collective movement of the people against oppressive rulers. The use of the Christ archetype as an epistemological symbol, which is both hopeful and sorrowful, embodies the melancholic state of the homeland shared by the two poets. Paralinguistic devices are also employed, including collocational ciphers, spaced ciphers, and language substitutes. These examples highlight some of the similarities between the poems of these two poets, which have been analyzed through logical ciphers. By applying each cipher, one can uncover the hidden layers of their poetic meanings and concepts. The differences between their poems lie in the types of poetic feelings expressed (personal and social) as well as in cultural and religious influences.

Cite this article: Rahmani, A., Hajizadeh, M. & Gheibi, A. (2026). Analyzing Logical Semiotics based on Pierre Giro's Theory in the Poems of Ezzeddin Mihoubi and Ahmad Shamloo. *Research in Comparative Literature*, 16 (1), 25-54.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/jccl.2026.10866.2631

Extended abstract

Introduction

Semiotics seeks to analyze texts and uncover hidden meanings. Two of the main founders of modern semiotics are Ferdinand de Saussure and Charles Sanders Peirce. In his semiotic theory, Pierre Giraud goes beyond a purely structuralist examination of the text and explores language in relation to its various dimensions. According to him, language has several functions that he outlined, along with its definition within the linguistic context of the subject discussed and examined in the field of semiotics. These functions, which carry real or implied meanings, are defined based on their applications and derive meaning from their specific linguistic situations. According to Giro's symbolic division, one type of cipher is the logical cipher, which includes symbolic ciphers and executive programs designed to organize actions in general. These are formed based on objective-subjective distinctions. On the other hand, aesthetic ciphers aim to engage the recipient's participation and are based on cognitive-emotional distinctions. This research examines the poetry, ideas, context, and era of two prominent poets from different cultures—Ezzeddin Mihoubi Al-Jazairi and Ahmad Shamlou—using the components of Giro's logical semiotics, grounded in the American school of thought. Therefore, the upcoming research focuses on re-reading and analyzing the poems of two poets to uncover the hidden and profound meanings within these works, examine the elements of logical semiotics, and open new horizons for future researchers.

Method

Analytical-descriptive research method has been carried out by comparing the poems of Ezzeddin Mehubi and Ahmed Shamlou, relying on the logical semiotics of Pierre Giro, and the poems of the two poets have been selected in the form of common social themes and themes.

Results

In this section, the definition of each of the logical ciphers is briefly discussed, along with the examples that fit the theory:

1. Practical codes: signs and programs

Signs and programs are practical codes. The function of these signs and programs is to coordinate actions through command, training, notification or warning. Also, signs provide the

possibility of regulating the flow or collective movements. There are different types of symptoms and they appear in different forms.

2.Epistemological codes

One of the most used levels in Girou's theory is the study of ciphers that play an epistemic role in the text. As a language mechanism, these ciphers seek to create insight, attitude and knowledge in the eyes of the reader or recipient. Signs and symptoms in this type of codes are communication signs. The obvious function of these signs is to inform us of the identity of individuals or groups and to give us information to coordinate actions.

3.Paralinguistic codes

These ciphers are of three types, and it depends on whether we are dealing only with re-encoding (re-encoding), or with independent ciphers, or with parallel ciphers applied in parallel with the language. These codes include the following:

A). Language interpreters

The function of these ciphers is that whenever there are time and place restrictions and other restrictions for the use of the above language, they replace it. Cryptographic ciphers belong to this category of ciphers; These ciphers substitute numbers or other shapes to describe an event, or change their usual order based on certain rules.

b). Language alternatives

These are self-organized codes independent of the language: the street language (market street) and the code names of secret populations, which are specific to a particular region or country, are codes of this kind.

c). Language helper

Linguistic communication is based on the use of prominent signs; But speech is often accompanied by parallel signs: the tone of speech, facial expressions and gestures. These signs are natural and spontaneous profiles that have a purely expressive function; But some of them can be converted into conventional signs for communication purposes, and language aids are divided into three types of homophonic, spaced and modal codes.

Conclusion

In general, after examining the poems of these two poets, it was determined that they were not influenced by each other; however, many common themes appear in their work. In terms of

practical examples, only one shared instance was found between Shamlou and Mihoubi. In the poems of Shamlou and Mihoubi, both poets use the image of martyrs' blood to urge people to awaken. Epistemological symbols also appear in their works, notably through the recurring theme of the character of Christ. These archetypes play a significant epistemological role in the poems of Shamlou and Mihoubi, often used to convey themes such as suffering and hardship. The word evokes the birth of pain and sorrow; therefore, the poets aim to remind readers of the tragic state of their land by invoking the sorrow of Christ. The cross-linguistic symbols in the works of these two poets can also be categorized into three groups.

First, they are the interpreters of the language. These ciphers are used in the form of using numbers in the poems of Mihoubi and Shamlou, whose purpose is to help the language of the poem to be clear and simple and to arouse the curiosity of the audience. The second group is language substitutes, which are manifested in the form of market street language and code names of populations, and only the meaning of such phrases and words can be understood by the people of a certain region or group, and the third group of paralinguistic codes are language assistants, which themselves are composed of three categories of homonymous, distance, and modal codes. In the section of Ramzegan Hamwandi, Shamlou and Mihoubi have discussed the duty of the poet towards the society. Using poetic images and rich language, Shamlou portrays the sadness and discomfort of the society and invites to reflect on time and history. By depicting past glories and describing present obstacles, Mehubi encourages efforts to preserve the past he likes. Two poets have expressed their attitude towards the poet's duty towards the society from different angles. Also, in the poem "Elegy", Shamlou depicts the sadness and discomfort of the society with poetic images and rich language, and by describing the current obstacles and destructions, he shows the feeling of backwardness. He invites the reader to reflect on time and history. On the other hand, Mihoubi highlights the contrast between the past and the present by depicting the glory of the past alongside the current obstacles and destruction. By pointing to hope for the future, he encourages the reader to preserve the cherished past. Additionally, distance and Atwari symbols are employed as common themes of parting, along with descriptions of facial expressions and gestures in the poetry.

واکاوی نشانه‌شناسی منطقی بر اساس نظریه پی‌یر گیرو در اشعار

عزالدین میهوبی و احمد شاملو

عاطفه رحمانی^۱ | مهین حاجی‌زاده^{۲*} | عبدالاحد غیبی^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

رایانامه: Atefh.27aban.Rahmani@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

رایانامه: hajizadeh@azaruniv.ac.ir

۳. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

رایانامه: Abdolahad@azaruniv.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۲۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۸

واژه‌های کلیدی:

نشانه‌شناسی منطقی،

پی‌یر گیرو،

ادبیات تطبیقی،

عزالدین میهوبی،

احمد شاملو.

نظریه نشانه‌شناسی منطقی گیرو بخشی از نظریه نشانه‌شناسی اوست که طی آن رمزگان‌ها را به سه دسته منطقی، زیبایی‌شناسانه و اجتماعی تقسیم کرده است. رمزگان‌های منطقی، مبتنی بر تجربه عقلی-عینی انسان‌ها هستند و با رابطه علی و معلولی پدیده‌ها سر و کار دارند. از آن جایی که این نظریه را در تحلیل اشعار و متون ادبی نیز می‌توان استفاده کرد، پژوهش حاضر که با روش تحلیلی-توصیفی انجام شده، اشعار عزالدین میهوبی و احمد شاملو را بر مبنای نظریه نشانه‌شناسی منطقی گیرو و بر اساس مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی، تحلیل کرده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که رمزگان‌های منطقی در اشعار دو شاعر در قالب رمزگان‌های عملی، معرفت‌شناختی و پیرایه‌یابی تجلی یافته‌اند. استفاده از خون شهدا در قالب رمزگان عملی در شرایطی که کشور در خفقان و ظلمت به سر می‌برد به عنوان محرکی برای تنظیم حرکت جمعی مردم در برابر حاکمان ظالم است. به کارگیری کهن الگوی مسیح در قالب رمزگان معرفت‌شناختی که نویدبخش و تداعی‌کننده غم و اندوه است، وضعیت اندوهناک وطن دو شاعر را مجسم می‌کند. رمزگان‌های پیرایه‌یابی نیز به صورت رمزگان‌های هم‌وندی، فاصله‌ای و جایگزین‌های زبان به کار رفته‌اند؛ این موارد از وجوه تشابه در اشعار این دو شاعر است که در پرتو رمزگان‌های منطقی مورد واکاوی قرار گرفته است و به کمک هر یک از رمزگان‌ها می‌توان به لایه‌های پنهانی معنا و مفاهیم شعری آنان دست یافت. نوع احساسات شعری (شخصی و اجتماعی) و تفاوت فرهنگی و مذهبی از وجوه اختلافی اشعار این دو شاعر است.

استناد: رحمانی، عاطفه؛ حاجی‌زاده، مهین و غیبی، عبدالاحد (۱۴۰۵). واکاوی نشانه‌شناسی منطقی بر اساس نظریه پی‌یر گیرو در

اشعار عزالدین میهوبی و احمد شاملو. *کاووش نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۶(۱)، ۲۵-۵۴.

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/jcecl.2026.10866.2631

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

نظامات نشانه‌ای و به طریقی رمزگردانی شده، تجربه جهان و تجربه تعاملات بین انسانی بدون وجود واسطه رمزی و نشانه‌ای ممکن نیست. در نتیجه مطالعه همه روابط بین انسانی، اجتماعی و پیامدهای آنها در عرصه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و... در حوزه نشانه‌شناسی^۱ و تحلیل متن قرار می‌گیرد.

نشانه‌شناسی به دنبال تحلیل متون و در جستجوی نهان‌های معنایی است. از بنیانگذاران اصلی نشانه‌شناسی امروزی؛ فردینان دی سوسور^۲ و چارلز سندرز پیرس^۳ هستند بر اساس نظریه سوسور، در زبان، مانند هر نظام نشانه‌ای دیگر، آنچه یک نشانه را متمایز می‌کند، همان چیزی است که آن‌ها را می‌سازد (ر.ک: سوسور، ۱۳۷۸: ۱۱۹). بعد از سوسور زبان‌شناسان راه مطالعه زبان را به مثابه یک نظام نشانه‌ای ادامه نداده‌اند، این در حالی است که اندیشمندان حوزه‌های دیگر مثل مردم‌شناسی، نظریه‌پردازان رسانه‌ها و... طرح سوسوری نشانه‌شناسی را با جدیت همه جانبه‌تری بسط داده‌اند (ر.ک: کالر، ۱۳۷۹: ۱۰۵). لازم به ذکر است که اصطلاح نشانه‌شناسی مطالعه عام نظام‌های نشانه‌ای و به تعبیری مطالعه معنا در عام-ترین مفهوم است.

پی‌یر گیرو^۴ زبان‌شناس مطرح فرانسوی از نشانه‌شناسان اجتماعی است و به باور وی نشانه محرک یا جوهر محسوسی است که تصویر ذهنی آن در ذهن ما با تصویر ذهنی محرکی دیگر تداعی می‌شود. کارکرد محرک نخست برانگیختن محرک دوم با هدف برقراری ارتباط است (ر.ک: گیرو، ۱۳۹۹: ۷۳). گیرو رمزگان‌ها را به سه دسته کلی رمزگان‌های منطقی، زیبایی‌شناسی، و اجتماعی تقسیم می‌کند؛ اما پیش از این که وارد بحث این رمزگان‌ها شود به دو سطح کارکردی معنایی و دلالتی پیام می‌پردازد. از جمله رمزگان‌های که به باور گیرو به روابط علی و معلولی می‌پردازند و روابط انسانی را مورد کنشکاش قرار می‌دهند، رمزگان‌های منطقی هستند که در این مقاله این نوع رمزگان‌ها در اشعار میهوبی و شاملو مورد واکاوی قرار می‌گیرند و با توجه به اینکه فضای شعری دو شاعر خالی از مسائل اجتماعی و فرهنگی نیست و شعر آن‌ها فضایی متشکل از رمزگان‌ها و نشانه‌هایی است در محورهای گوناگون و با تکیه بر شناخت بافت بیرونی ایفای نقش می‌کنند؛ بر این اساس نشانه‌شناسی پی‌یر گیرو

1. Semiotics

2. Ferdinand de Saussure

3. Charles Sanders Peirce

4. Pierre Giroud

اصل و بنای خود را بر مطالعه رمزگان‌ها می‌گذارد تا بتواند به معرفت و شناختی عمیق نسبت به نشانه‌های زبانی دست یابد، با بهره‌گیری از نشانه‌های زبانی و اجتماعی، ظرفیت بالایی در تحلیل رمزگان‌های منطقی در اشعار این دو شاعر دارند (باقری و همکاران، ۱۴۰۴: ۱۵۷).

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف

شاعران می‌توانند بر سرنوشت سیاسی، اجتماعی و حتی اقتصادی آن سرزمین تأثیرگذار باشند. عزالدین میهویی و احمد شاملو نیز به عنوان زبان‌گویای مردم جامعه خود از شاعران به نام شعر معاصر الجزایر و ایران هستند و جایگاه شعریشان روشن و آشکار است و شعرشان به مثابه برخوردار از ساختار زبانی ممتاز و پویا، دردهای جامعه را به صورت نمادین و رمزآلود به تصویر کشیده است. گفتمان^۱ دو شاعر و آشنایی با محورهای الگوی نشانه‌شناسی منطقی پی‌یر گیرو می‌تواند نقش مهمی در بیان‌سازی دلالت‌ها و اشارات متن شعری آن‌ها ایفا کند و مخاطب را با گفتمان دو شاعر آشنا سازد؛ در واقع الگوی گیرو در نشانه‌شناسی کمک می‌کند تا از پوشش ظاهری گفتمان که مانع رسیدن به معنا و مقصود اصلی در فهم گفتمان می‌شود، گذر کرده و به فهم معنای نهفته دست یابیم. بر این اساس اهمیت و ضرورت بحث با تکیه بر نقش نشانه‌شناسی منطقی پی‌یر گیرو در تفسیر و تحلیل نشانه‌های مختلف در شعر دو شاعر و کشف پدیده‌های پنهان در گفتمان آن‌ها نمایان می‌شود؛ در واقع این جستار تلاش می‌کند درونیات و ذهنیات متن شعری شاعران را که درک آن برای پژوهشگران این حوزه سخت به نظر می‌آید، کشف کرده و مسیر را برای فهم بهتر شعر آن‌ها هموار کند.

۱-۳. پرسش‌های پژوهش

- ۱- رمزگان‌های منطقی براساس نشانه‌شناسی گیرو در شعر دو شاعر چگونه تجلی یافته است؟ وجوه اشتراک و تفاوتشان در چیست؟
- ۲- سازه‌های گفتمان مدار اشعار عزالدین میهویی و احمد شاملو در نشانه‌شناسی رمزگان منطقی گیرو چه معانی را تداعی می‌کند؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

با توجه به عنوان پژوهش، پیشینه را به دو بخش پژوهش‌های مرتبط با نظریه نشانه‌شناسی گیرو و تطبیق آن بر متون ادبی و پژوهش‌های مرتبط با عزالدین میهویی و احمد شاملو تقسیم خواهیم کرد. در

زمینه پژوهش‌های مرتبط با نظریه نشانه‌شناسی گیرو می‌توان از کتاب خود پی‌یر گیرو تحت عنوان «نظریه نشانه‌شناسی پی‌یر گیرو» نام برد. گیرو در این کتاب می‌کوشد خوانشی نو از نشانه‌شناسی ارائه کند و ی نشانه‌شناسی را به سه بخش منطقی، زیبایی‌شناسی و اجتماعی تقسیم می‌کند و سطوح کارکردی معنایی یا کوبسن را با اندکی جرح و تعدیل و دلالتی معنا را هم در قالب این سه قسم نشانه‌شناسی طرح و بررسی می‌کند. در رابطه با تطبیق این نظریه بر متون ادبی، در میان پیشینه‌های فارسی و عربی، به چند پژوهش برخوردیم که یک نمونه آن تحت عنوان «باز نمود نشانه‌های هویت اسلامی در رمان الرجل الذی آمن بر پایه نشانه‌شناسی اجتماعی پی‌یر گیرو» (۱۴۰۰) از سارا جوادی و همکاران است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی شناسه‌های هویت اسلامی در رمان مزبور با توجه به نشانه‌شناسی اجتماعی گیرو می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد که نویسنده اهتمام ویژه‌ای به سازه‌های دینی دارد و کوشیده تا با تمرکز بر برخی نشانه‌های اجتماعی-اسلامی از قبیل اعمال دینی، عواطف دین مدارانه، القاب و نام‌های هویت مند، مناسبات شغلی مبتنی بر اخلاق اسلامی و...، تمایز بین شرق و غرب و نیز واقعیت‌های فرهنگی و اقتصادی آن‌ها را بازتاب دهد. یک نمونه دیگر تحت عنوان «کاربست الگوی نشانه‌شناسی کارکردی، دلالتی و منطقی پی‌یر گیرو در تحلیل شعر بشری البستانی؛ مطالعه موردی قصیده (قصیده العراق)، (۱۴۰۱) از علی صیادانی و همکاران. پژوهشگران کوشیده‌اند تا با کاربرد نشانه‌شناسی گیرو برخی از عناصر مهم این نظریه را بر اشعار بشری البستانی پیاده کنند تا مقاومت مردم عراق در برابر ظلم و ستم به تصویر بکشد و پایداری سازه اصلی گفتمان قصیده است که شاعر با رمزگان‌های دلالتی، کارکردی و منطقی به ترسیم آن می‌پردازد. نمونه‌ای دیگر پژوهشی با عنوان «تحلیل اشعار عزالدین میهوبی و احمد شاملو بر پایه نظریه سطوح معنایی کارکردی پی‌یر گیرو» (۱۴۰۲) از عاطفه رحمانی و همکاران است که پژوهش حاضر که با روش تحلیلی-تطبیقی و بر اساس مکتب آمریکایی انجام شده، در پی تحلیل اشعار عزالدین میهوبی و احمد شاملو بر پایه نظریه سطوح معنایی کارکردی گیرو است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که این سطوح در اشعار دو شاعر به طور کلی در قالب کارکردهای ارجاعی، عاطفی، زیبایی‌شناختی، کنایی، همدلی و فرازبانی تجلی یافته‌اند.

در رابطه با آثار عزالدین میهوبی و احمد شاملو می‌توان به دو نمونه مقاله اشاره کرد، «بررسی جلوه‌های مقاومت در دیوان (في البدء كان اوراس) عزالدین میهوبی؛ شاعر معاصر الجزایری»، (۱۳۹۷) از

یحیی معروف و روژین نادری است. و این مقاله، در پی آن است که مفهوم استعمار و استبداد ستیزی را که یکی از مهم‌ترین بن‌مایه‌های شعری میهوبی است مورد بررسی قرار دهد و نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از مهم‌ترین مضامین در شعر وی مفاهیمی چون پرده برداشتن از ظلم و ستم دشمنان داخلی و اشغالگران، تبعات حمله آن‌ها، تفاخر به میراث دینی، جانفشانی‌های مبارزان، شهدای الجزایری و... با هدف عبرت‌گیری برای نسل آینده الجزایر است. پژوهشی دیگر تحت عنوان «بررسی تطبیقی نشانه‌شناسی مفهوم عشق در مجموعه‌های (هوای تازه) اثر احمد شاملو و (آینه‌های کوچک) اثر شیر کوبیکس بر اساس نظریه رمزگان (دانیل چندلر)». (۱۴۰۰) از هیوا نادری و همکاران است. این پژوهش سروده‌های عاشقانه شاملو و بیکس را بر اساس نظریه رمزگان‌های پنج‌گانه چندلر مورد بررسی قرار می‌دهد. برخی از یافته‌ها حاکی از این است که شاملو و بیکس با ذکر نشانه‌های صریح و ضمنی در متن اشعار، عشق را به عنوان پدیده چند بعدی مطرح کرده و موضوعات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را به آن گره زده‌اند.

در پایان باید گفت که در رابطه با تطبیق نظریه نشانه‌شناسی منطقی پی‌یر گیرو بر اشعار عزالدین میهوبی و احمد شاملو هیچ پژوهشی صورت نگرفته است. این نظریه زمینه را جهت بازخوانی نویی از اشعار دو شاعر فراهم می‌سازد تا از این رهگذر، جنبه‌های پنهان دیگری از محتوای ضمنی اشعارشان پدیدار شود و بتوان از لایه سطح واژگانی به لایه عمیق معنایی دست یافت.

۱-۵. روش پژوهش

روش پژوهش تحلیلی-توصیفی با تطبیق اشعار عزالدین میهوبی و احمد شاملو با اتکا به نشانه‌شناسی منطقی پی‌یر گیرو صورت گرفته است و اشعار دو شاعر در قالب موضوعات و مضامین اجتماعی مشترک انتخاب شده‌اند.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

پی‌یر گیرو در نظریه نشانه‌شناسانه خود از بررسی صرف ساختارگرایانه متن فراتر می‌رود و زبان را در ارتباط با ابعاد مختلف آن مورد بررسی قرار می‌دهد. زبان از نظر وی دارای کارکردهای متعددی است که باز نمود و تعریف آن در موقعیت زبانی موضوع مورد بحث و بررسی در دانش نشانه‌شناسی است؛ کارکردهایی که در ورای آن منظور حقیقی یا ضمنی وجود دارد و کاربردها بر اساس آن تعریف و در موقعیت زبانی خاص خود معنا پیدا می‌کنند. (رحمانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۴۸). با توجه به

تقسیم‌بندی نشانه‌ای گپرو یکی از انواع رمزگان‌ها، رمزگان‌های منطقی هستند که شامل رمزگان‌های علامتی و برنامه‌های اجرایی هستند که هدفشان سازماندهی کنش به طور اعم است، که بر پایه تمایزهای عینی-ذهنی شکل گرفته‌اند؛ در مقابل رمزگان‌های زیبایی شناختی هستند که هدفشان جلب مشارکت گیرنده است و بر پایه تمایزهای شناختی-احساسی استوارند (گیرو، ۱۳۹۹: ۵۵). در این پژوهش شعر، اندیشه، زمینه و زمانه دو شاعر برجسته از دو فرهنگ متفاوت، یعنی عزالدین میهوبی الجزایری و احمد شاملو، با تکیه بر مؤلفه‌های نشانه‌شناسی منطقی گپرو و بر اساس مکتب آمریکایی مورد بررسی قرار خواهد گرفت؛ بنابراین پژوهش پیش رو به بازخوانی و تحلیل اشعار دو شاعر می‌پردازد، تا درون‌مایه و محتوای پنهان و عمیق این اشعار را در ضمن مؤلفه‌های نشانه‌شناسی منطقی به تجزیه و تحلیل بگذارد و افق‌های نویی فراروی پژوهشگران قرار دهد.

۲-۱. نشانه‌شناسی منطقی گپرو در تحلیل اشعار عزالدین میهوبی و احمد شاملو

در این بخش پیش از پرداختن به نشانه‌شناسی رمزگان‌های منطقی از منظر پی‌یر گپرو در اشعار میهوبی و شاملو، نخست به صورت اجمالی این رمزگان‌ها را بررسی می‌کنیم. گپرو معتقد است که برخی از رمزگان‌ها در تجربیات انسان وجود دارد. بر این اساس او از دو گروه تجربه که انسان با آن‌ها سر و کار دارد، یعنی تجربه عقلی-عینی و ذهنی-عاطفی، سخن می‌گوید. رمزگان‌های گروه نخست که رابطه انسان‌ها را واکاوی می‌کنند، رمزگان‌های فنی-منطقی هستند که با رابطه علی و معلولی پدیده‌ها سر و کار دارند. چندین نوع رمزگان فنی و منطقی را می‌توان از یکدیگر بازشناخت: رمزگان‌های مربوط به شناخت، که خود دو صورت دارد: نخست، شناخت عملی و دیگری معرفت سنتی و دوم، نظام‌های علامت‌دهی که در زمره رمزگان‌های کنشی هستند. نوع دیگر، رمزگان‌های پیراژبانی است که بازگو، جایگزین و کمک کار زبان ملفوظ هستند. اندیشه وحشی و رمزگان عملی هم جز این موارد است (ر.ک: گپرو، ۱۳۹۹: ۱۰۱). در ادامه به صورت مختصر به تعریف هر کدام از رمزگان‌های منطقی، همراه با شاهد مثال‌های متناسب با نظریه پرداخته می‌شود:

۲-۱-۱. رمزگان‌های عملی: علائم و برنامه‌ها

علائم و برنامه‌ها از جمله رمزگان‌های عملی هستند. کارکرد این علائم و برنامه‌ها هماهنگ کردن کنش‌ها از راه فرمان، آموزش، اعلان یا هشدار است. همچنین علائم امکان تنظیم جریان یا حرکت‌های جمعی را فراهم می‌آورند. علائم انواع مختلفی دارند و به اشکال مختلف ظاهر می‌شوند. مثل آژیر،

زنگ، کوبه‌های طبل، غریو جنگ، فریادهای بازی، علایم دود و آتش، صداهای حیوانات، ترانه‌ها و سخنرانی‌های انگیزشی، خون جنگاوران در جنگ، علایم راهنمایی و رانندگی و مانند این‌ها؛ در واقع باید گفت که ابزارهای بسیاری برای انتقال اطلاعات وجود دارد که استفاده از آن‌ها بسته به نوع کنش (فردی یا جمعی) متفاوت است. به این معنا که علایم گوناگونی برای بیان مفاهیمی مانند: بیدارباش، اعلام خطر، آماده باش، فراخوان، عقب نشینی و حمله وجود دارد که نوع آن‌ها به تناسب هر واحد یا گروه فرق می‌کند. اگرچه این نظام‌ها از جهات بسیاری با یکدیگر متفاوت هستند؛ اما وجه اشتراک همه‌ی آن‌ها این است که به شدت تک معنا و بسیار قراردادی‌اند. باید دانست که این قراردادها همواره روشن و محدود کننده هستند و امروزه اغلب آن‌ها کارکرد بین‌المللی دارند (گیرو، ۱۳۹۹: ۱۱۰-۱۰۷). این رمزگان در قالب مضمون مشترک خون شهیدان و بیدارباش انسان‌ها در شعر هر دو شاعر متجلی است.

رمزگان عملی، علائم و نشانه‌ای برای انجام کارهای خاصی می‌شوند. به عنوان نمونه خون شهیدان و مرگ در ازای آزادی می‌تواند نماینگر فراخوان جمعی به بیدارباش مردمی در برابر ستمگران باشد. شاملو و میهویی هر دو این موضوع را در سروده‌های خود بازتاب داده‌اند.

شاملو در سروده «قصیده برای انسان ماه بهمن» از دفتر شعری «قطعنامه» ایستاده مردن «ارانی» را نوعی زندگی به شمار آورده است و از این رهگذر بانگ بیدارباش برای ضمیر آگاه جامعه می‌فرستد: «تو نمی‌دانی غریو یک عظمت / وقتی که در شکنجه یک شکست نمی‌نالد / چه کوهی ست! / تو نمی‌دانی نگاه بی‌مژه‌ی محکوم یک اطمینان / وقتی که در چشم حاکم یک هراس خیره می‌شود / چه دریایی ست! تو نمی‌دانی مُردن / وقتی که انسان مرگ را شکست داده است / چه زندگی ست! / تو نمی‌دانی زندگی چیست، فتح چیست / تو نمی‌دانی ارانی کیست / و قطره قطره هر خون این انسانی که در برابر من ایستاده است / سیلی ست / که پُلی را از پس / شتابندگان تاریخ / خراب می‌کند» (شاملو، ۱۳۹۲: ۵۱۲).

این شعر از شاملو با استفاده از تصویر خون انسان، به بیدارباش جمعی مردم اشاره می‌کند. وقتی او می‌گوید "و قطره قطره هر خون این انسانی که در برابر من ایستاده است / سیلی ست / که پُلی را از پس / شتابندگان تاریخ / خراب می‌کند"، به نمادگرایی از انقلاب و تحول اجتماعی اشاره دارد.

تصویر خون انسان به عنوان نمادی از وحدت و تجانس انسانیت و تکثیر آن در قالب یک سیل، نشان‌دهنده قدرت جمعی انسان‌ها و تأثیرگذاری آن‌ها بر جاری شدن تاریخ است. این تصویر به ما نشان

می‌دهد که هر فرد و قطره خون، قدرتی برای تغییر و تحول دارد و اگر این قدرت‌ها یکی شوند، می‌توانند پلی را که شتابندگان تاریخ بر روی آن قرار دارند، خراب کنند؛ بنابراین، شاملو با استفاده از این تصویر نشان می‌دهد که برای تحقق تغییر و تحول، نیاز به بیدارباش جمعی و همکاری انسان‌ها داریم.

می‌هوبی نیز چنین می‌سراید:

«مُتْ وَاقِفًا / أَنَا مَا عَهْدَتِكَ خَائِفًا / وَاشْتَمُخْ بِأَنْفِكَ فِي السَّمَاءِ / فَالْحُرُّ يَسْقُطُ مَرَّةً / وَيَرَى الشَّهَادَةَ كَبْرِيَاءً .. مُتْ وَاقِفًا كَنَحِيلِنَا / فَالْضَّرُّ تَصْنَعُهُ الدِّمَاءُ .. مُتْ وَاقِفًا» (می‌هوبی، ۱۹۸۸: ۹۸).

(ترجمه: ایستاده بمیر/ من هرگز نمی‌دانستم که تو بترسی/ سرت را در آسمان بالا بگیر/ زیرا انسان آزاد یک بار زمین می‌خورد/ و شهادت را افتخار می‌داند.. ایستاده بمیر، مانند نخل‌های ما/ زیرا پیروزی با خون ساخته می‌شود.. ایستاده بمیر)

در سروده‌های می‌هوبی نیز با استفاده از تصویر خون انسان، شهادت ضمیر انسان‌های آزاده را بیدار می‌کند و آنان را به مقاومت و ایستادگی فرا می‌خواند. با عبارت «مت واقفا» که در ابتدای و پایان سروده تکرار شده، او به نوعی دعوت به بیداری و آگاهی از وضعیت واقعی و اهمیت شهادت می‌کند. در قسمت «انا ما عهدتک خائفا»، او به ترس و نگرانی‌هایی اشاره می‌کند که ممکن است در جمعیت وجود داشته باشد و تاکید می‌کند که برخورد با آن ترس و بیدار شدن ضروری است. همچنین اشاره می‌کند به شخصیت «محمد بن العربی المهدی» شهید نامدار الجزایر که دیوان خود «الشمس والجلاد» را سوگنامه‌ای برای وی قرار داده است. در اینجا می‌گوید که هیچوقت این شهید نامدار را ترسو ندیده است و همیشه آماده جان دادن بوده تا مردم را بیدار کند. در بخش «فالحر یسقط مرة ویری الشهادة کبرياء فالنصر تصنعه الدماء» با استفاده از تصویر شهادت و خون دادن، می‌هوبی به تجسم شهادت و قدرت انسان‌ها در ایجاد تغییر اشاره می‌کند. او نشان می‌دهد که شهادت و قربانی‌گذاری انسان‌ها، نه تنها نماد قدرت و استقلال است؛ بلکه می‌تواند موجب تصمیم‌گیری و تغییر در مسیر تاریخی و اجتماعی شود؛ بنابراین، می‌هوبی با استفاده از این تصاویر و نمادها، به بیداری ضمیر جمعی، شهادت، و اهمیت قربانی‌گذاری و تلاش مشترک برای ایجاد تغییر اشاره می‌کند.

چنانچه مشاهده می‌شود شباهت‌های فراوانی میان دو سروده شاملو و می‌هوبی وجود دارد؛ از جمله شباهت‌ها این است که هر دو شاعر سروده را به یک شخصیت تاریخی تقدیم کرده‌اند و بانگ بیدارباش را از دریچه این شخصیت‌ها نواخته‌اند. هرچند که شخصیت مبارز الجزایری المهدی وابسته

به گروه و حزب خاصی نیست و نزد تمامی مردم الجزایر به عنوان یک نماد بزرگ شناخته می‌شود و از جهتی دیگر هر دو شاعر ایستادگی و ایستاده مردن را در سروده به نمایش گذاشته‌اند و مرگ در برابر به دست آوردن آزادی برای خیل عظیمی از مردم را با نگاهی مثبت ستوده‌اند.

۲-۱-۲. رمزگان‌های معرفت شناختی

یکی از سطوح پر کاربرد در نظریه گیرو بررسی رمزگان‌هایی است که نقش معرفتی در متن ایفا می‌کنند. این رمزگان‌ها به عنوان ساز و کاری زبانی به دنبال خلق بینش، نگرش و معرفت در نزد خواننده یا گیرنده است. نشانه‌ها و علائم در این نوع رمزگان، نشانه‌های ارتباطی هستند. کارکرد آشکار این نشانه‌ها این است که ما را از هویت افراد یا گروه‌ها آگاه می‌کنند و اطلاعاتی را برای هماهنگ کردن کنش‌ها به ما می‌دهند. علاوه بر این نشانه‌ها می‌توانند با نشان دادن ساختار یک واقعیت آن را به نمایش بگذارند. دانش تماماً مبتنی بر پی‌ریزی نظامی از روابط میان عناصری است که قلمرو تجربه را می‌سازند؛ نظام‌های زبانی که در متون مختلف تنیده شده است به دنبال خلق بینش یا زنده کردن معرفتی است که خواننده نسبت به آن ناآشنا نیست این رمزگان‌ها عمدتاً نقش واسطه دارند و تداعی کننده یک معرفت هستند. از جمله رمزگان‌های شناختی بر اساس نظریه گیرو؛ کهن‌الگوها^۱ و رمزگان‌ها و شخصیت‌های اسطوره‌ای و نماد استکبار هستند که به نوبه خود نقش معرفتی خاص خود را دارند و در متن تنیده قصیده به دنبال تداعی، یادآوری و خلق معرفت هستند (گیرو، ۱۳۹۹: ۱۱۲-۱۱۰). کاربرد این رمزگان در شعر دو شاعر در قالب مضمون مشترک فراخوانی شخصیت مسیح، نمود دارد که بدان اشاره می‌توان کرد:

شاملو از معدود شاعران ادب فارسی است که از اسطوره و شخصیت‌های تاریخی و دینی به خوبی بهره برده است. از جمله شخصیت‌های پر کاربرد در شعر شاملو شخصیت مسیح (ع) است.

شاعر این گونه می‌گوید:

مرد مصلوب/ دیگر بار به خود آمد/ دردموجاموج از جریحه دست و پایش به درونش
می‌دوید/ در حفره یخ زده قلبش/ در تصادمی عظیم/ منفجر می‌شود/ ژرفاهای دور از
دسترس درک او از لامتناهی حیاتش را/ روشن می‌کرد (شاملو، ۱۳۹۲: ۹۱۸).

شاملو از میان شخصیت‌های دینی شخصیت مسیح را به کار برده است؛ زیرا مسیح در میان پیروانش

به عنوان منجی شناخته می‌شد؛ منجی که موسی (ع) وعده آمدنش را داده بود. او آمده بود تا مردمش را نجات دهد و حیاتی دوباره ببخشد؛ اما مورد خیانت یارانش قرار گرفت و بنا به روایتی (غیر اسلامی) به صلیب کشیده شد. شاعر او را بر بالای صلیب توصیف می‌کند که درد سراسر وجودش را گرفته و قلبش یخ زده و از بی وفایی یارانش به درد آمده؛ اما امیدی نسبت به آینده‌ای که نمی‌توانست آن را درک کند به او قوت قلب می‌داد و بالای صلیب زنده نگاهش می‌داشت. شاعر با شخصیت مسیح می‌خواهد به این نکته اشاره کند که اگرچه مردم و کشورش در اوضاع مناسبی به سر نمی‌برند؛ اما او همچنان به آینده‌ای مبهم امیدوار است و احساس خوبی نسبت به آن دارد.

حادثه به صلیب کشیده شدن مسیح در شعر شاعران معاصر کاربردهای دلالتی و معنایی زیادی دارد و شاعر در این قصیده با به کارگیری شخصیت مسیح از دردها، خیانت‌ها، جمودهای فکری جامعه خود تعبیر می‌کند که شاعر را به عنوان روشنفکری که به دنبال ایفای نقش است، احاطه کرده است. شاعر در این بند، با کاربرد واژگانی همچون «جریحه دست و پا، حفره یخ زده قلب و...» بدون هیچ مکث و درنگی خواننده را در محیطی سراسر درد و اندوه و فضای اختناق آلود در جامعه همراه می‌سازد و فضایی غم آلود را ترسیم می‌کند و کاربرد رمزگان معرفتی «مسیح» یادآور این نکته است که بین فضای فعلی جامعه و حال و هوای اجتماع مسیح همخوانی وجود دارد و خواننده با تکیه بر بُعد شناختی خود و آگاهی که به دردها و مصیبت‌های مسیح دارد، معانی را به خوبی درک می‌کند و درد و رنج شاعر را به خوبی لمس می‌کند و شاعر در این فضای درد و رنج به ستوه آمده و پروردگار خود را ندا می‌دهد و به دنبال راهی برای گشایش است:

پدر ای مهر بی دریغ/ چنان که خود بدین رسالتم برگزیدی چنین تنهایم به خود وانهادی/

مرا طاقت این درد نیست/ آزادم کن/ آزادم کن ای پدر (همان: ۹۱۸).

مسیح برای رسالتی بزرگ برانگیخته شده است و رسالتی مهم بر دوش دارد ولیکن از دردها و رنج‌ها به ستوه آمده است و از پروردگار خویش درخواست کمک و همراهی دارد و طالب رهایی از دردها و رنج‌هایش است. رنج‌ها و دردهایی که همانطور که خواننده به آن آگاهی دارد، نتیجه خفقان و کهنه گرایی حاکم بر جامعه است، جامعه‌ای که روشنفکر معاصر نمی‌تواند در فضای آزادانه آن ایفای نقش می‌کند و عزالدین میهوبی نیز همانند شاملو نیز با به کارگیری شخصیت مسیح از دردها و رنج‌های خود تعبیر می‌کند:

آمد بینی خلی البکاء هیاما/ لأصوع من شِعْرِ الحِیَاةِ حِیَاةًا/ وَمَلَأْتُكَ العَرشِ العَلی حُزْنَةً/ حَیْرَى

تُكَلِّحُ فِي الزُّجُجِ عَمَامَهَا / وَجَرَاحِ عَيْسَى فِي الصَّلِيبِ نَدْبَةً سِكْرِي تُسَامِرُ لِيكْهَا تَنَامِي / مَنْ يُقْوِينَا
(میهوبی، ۲۰۰۸: ۸۸).

(ترجمه: تا از شعر زندگی خیمه‌ها برپا کنم / و فرشتگان عرش اعلی غمگینند / حیران،
ابراهیم خود را در میان صور فلکی دنبال می‌کنند / و زخم‌های عیسی بر صلیب شب‌نم‌زده،
مست، با شب‌هایشان گفتگو می‌کنند، رشد می‌کنند / چه کسی ما را تقویت خواهد کرد).

عزالدین میهوبی نیز همانند شاملو درد جانکاه مسیح را ترسیم می‌کند. شاعر با تعبیر تازگی دردهای مسیح و امتداد یافتن دردها و رنج‌های او در شباهنگام، از دردها و عذاب‌ها تعبیر می‌کند که روز افزون است؛ دردهایی که درد مشترک او و تمام روشنفکرانی است که نمی‌توانند به رسالت خویش عمل کنند. درد و رنجی که از جهل و نادانی مردم سرچشمه می‌گیرد. روشنفکران گرفتار صلیب جهل و نادانی مردم هستند و در مسیر رسالت خود کسی جز پروردگار را یارای خود نمی‌دانند. شاملو به عنوان مسیح معاصر پروردگار خود را خطاب می‌دهد و خواستار رهایی و نجات است و عزالدین میهوبی نیز با به کارگیری جمله استفهامیه در پایان بند شعری از شوق خود برای رهایی از وضع موجود تعبیر می‌کند. در این اشعار، آگاهی شناختی و معرفتی خواننده به دلالت‌های مختلف شخصیت مسیح به عنوان رمزگان معرفتی نقش مهمی در انتقال معانی و تعبیر درست از دردها و رنج‌های دو شاعر دارد. شخصیت مسیح از جمله شخصیت‌هایی است معانی مختلف چون درد و رنج و خیانت و بیگانگی را تداعی و یادآوری می‌کند و آگاهی شناختی خواننده به این معانی نقش مهمی در خلق تعامل بین شعر و خواننده و در نهایت انتقال بهتر معانی و مفاهیم دارد و از این روست که این دو شاعر به وام‌گیری از دلالت‌ها و معانی این شخصیت به دنبال انتقال هر چه بهتر معانی هستند و به کارگیری شخصیت مسیح شگرد تعبیری دو شاعر است که برای تعبیر از معانی مختلف به استحضار این شخصیت در اشعار خود می‌پردازند و می‌توان گفت که شاملو از تمام ملامح یا اتفاقات مرتبط با شخصیت مسیح در اشعار خود برای انتقال معانی مختلف استفاده کرده است:

در بازار اورشلیم / به راسته رئیس یافان پیچیده مرد سرگشته / لبان تاریکش به هم پیچیده / و
چشمان تلخش از نگاه تهی / پنداری به اعماق تاریک درون خویش می‌نگریست / در جان
خود تنها بود (شاملو، ۱۳۹۲: ۹۱۸).

در این قطعه از شعر مرد مصلوب، شاعر به حوادث بعد از به صلیب کشیدن مسیح اشاره می‌کند. شخصیت مسیح در شعر شاملو برخلاف حضور این شخصیت در شعر میهوبی فقط ابزاری برای ترسیم

درد و رنج نیست بلکه در شعر شاملو تمام حوادث مرتبط با شخصیت مسیح به عنوان یک رمزگان معرفتی به کار می‌رود. شاید یکی از علل آن این باشد که همسر شاملو مسیحی است پس طبیعی است که همه حالات و ملامح مسیح در شعرش نسبت به میهوبی که مسلمان است بیشتر انعکاس یابد. شاعر در این قطعه از قصیده تصویری هنری آفریده است که دو سویه این تصویر دردها و رنج‌های دو طیف مختلف از جامعه را ترسیم می‌کند. مسیح از یک سو به ستوه آمده و در سوی دیگر این تصویر بعد از به صلیب کشیده شدن مسیح، مرد سرگردان که همان یهودای اسخریوطی است دچار سرگشتگی و ویرانی درونی است. یهودا نماد تمام روشنفکران یا تمامی کسانی است که به مردم خیانت می‌کنند، بعد از به صلیب کشیده شدن مسیح و بعد از خیانت و توطئه بر ضد مردم و آرمان‌های آن‌ها، بدون شک دچار سرگشتگی و ویرانی خواهند شد و شاعر با ترسیم زندگی بعد از صلب مسیح آشفتگی و پریشانی را سرنوشت تمام کسانی می‌داند که به مردم و آرمان‌های آنان خیانت می‌کنند.

۲-۳-۱. رمزگان‌های پیرازبانی

این رمزگان‌ها بر سه نوع هستند و این بستگی دارد به اینکه آیا ما صرفاً با باز رمزگذاری (رمزگذاری مجدد) سر و کار داریم، یا با رمزگانی مستقل، یا با رمزگانی موازی که به موازات زبان به کار گرفته شده است. این رمزگان‌ها شامل موارد ذیل هستند:

۲-۳-۱-۱. بازگویان زبان

کارکرد این رمزگان‌ها این است که هر گاه محدودیت‌های زمانی و مکانی و سایر محدودیت‌ها برای کاربرد زبان ملفوظ وجود داشته باشد، جایگزین آن می‌شوند. رمزگان‌های رمزنگاشتی به همین دسته از رمزگان‌ها تعلق دارند؛ این رمزگان‌ها اعداد یا اشکال دیگر را به جای توصیف یک واقعه می‌نشانند، یا بر اساس قواعد خاصی، ترتیب معمولشان را تغییر می‌دهند. رمزگان‌های جایگزین عمل زبان ملفوظ را انجام می‌دهند. به همین دلیل است که این رمزگان‌ها، به رغم جهان شمول بودنشان، فقط در همان زبانی قابل فهم‌اند که پیام در چارچوب آن بازرمزگذاری شده است (گیرو، ۱۳۹۹: ۱۰۳-۱۰۲). کاربرد این نوع رمزگان در قالب کاربرد اعداد در شعر دو شاعر متجلی است:

شاعران معاصر با انتخاب کلمات یا اعدادی خاص که متناسب با زبان شعر است، ضمن اینکه به سخن خود شعریت می‌بخشند مخاطب را دچار سردرگمی می‌کنند؛ چرا که مشخص نیست مخاطب هنگام مواجه شدن با آن کلمات، درست همان معنای مورد نظر شاعران را دریابد؛ در واقع با این کار

نوعی ابهام به شعر خود می‌بخشند که در نتیجه این کار مفهوم شعرشان از صراحت و وضوح خارج می‌شود و نوعی ابهام و پیچیدگی به خود می‌گیرد. شاید ایجاد و برانگیختن حس کنجکاوی مخاطب برای دریافتن معنای این عدد یکی از دلایل انجام این کار باشد. به همین دلیل است که شاعرانی مانند احمد شاملو و عزالدین میهوبی به جای توصیف واقعه، به ذکر عدد مربوطه به آن حادثه اشاره می‌کنند. در نتیجه خواننده نمی‌تواند با یک بار خواندن معنا و مفهوم آن را درک کند چرا که لازمه درک آن اعداد، داشتن معلومات تاریخی، اجتماعی و سیاسی سرزمین یا کشور مورد نظر است و در ادامه به ذکر نمونه‌هایی از کاربرد اعداد در اشعار دو شاعر اشاره می‌شود. میهوبی چنین می‌سراید:

أصوغُ مِنَ الصَّخْرِ مِليونَ عَقْدٍ / وَأَرسِمُ لِلْفَجْرِ .. بَاقَةَ وَرْدٍ! / لعينيك أوراُسُ .. أَكْتُبُ شِعْرًا / مِيزْلِيْلُ
صَخْرِكُ .. مِنْ قَرطِ وَجَدِي! / لعينيك .. أَحْمَلُ كُلَّ الأَمَانِي .. / فَهَلْ يَحْمِلُ القَلْبُ صَخْرَكَ بَعْدِي!
(میهوبی، ۱۹۸۵: ۲۷-۲۶).

(ترجمه: من با صخره‌ها، یک میلیون عهد و پیمان می‌بندم و برای صبح پیروزی گلستانی می‌سازم/ برای دو چشم تو «اوراس»! شعری سراپیم که از شادمانی صخره‌ات را به رقص آورد/ من همه آرزوهایم را به خاطر دو چشم تو بر دوش می‌کشم پس، آیا صخره‌هایت، بعد از من، قلبم را جای خواهد داد؟).

میهوبی در این قطعه از عدد یک میلیون استفاده کرده است که این عدد جایگزین توصیف حادثه تاریخی در کشور الجزایر شده است که بدون شناخت این حادثه تاریخی درک معنای پنهانی در این شعر میسر نیست؛ لذا رمزگان به کار رفته در این قطعه جز رمزگان‌های پیرازبانی از نوع بازگویان زبان است. به دیگر سخن، کاربست این رمزگان معنای ضمنی و غیر مستقیم به شعر می‌بخشد؛ در حقیقت این عدد بیانگر، تعداد شهدای آن حادثه خونین می‌باشد و شاعر بدون اشاره به آن حادثه بلکه با اشاره به تعداد شهدای آن، منظور خود را القا می‌کند که با وفاداری به میهن خویش، به مبارزه با استعمار برخاستند و با جان‌فشانی‌های خویش، پیروزی و استقلال این سرزمین را به ارمغان آوردند و به یمن و برکت خون شهیدان کشور لقب یک میلیون شهید را به خود اختصاص داد. این مهم از چشم خواننده دور نمی‌ماند مگر اینکه معلومات پیرازبانی و فرازبانی، نسبت به این حادثه داشته باشد.

میهوبی در قصیده دیگر به عدد ۱۰۰ اشاره می‌کند و چنین می‌سراید:

أصوغُ مِنَ الصَّخْرِ مِليونَ عَقْدٍ / وَأَرسِمُ لِلْفَجْرِ .. بَاقَةَ وَرْدٍ! / لعينيك أوراُسُ .. أَكْتُبُ شِعْرًا / مِيزْلِيْلُ
صَخْرِكُ .. مِنْ قَرطِ وَجَدِي! / لعينيك .. أَحْمَلُ كُلَّ الأَمَانِي .. / فَهَلْ يَحْمِلُ القَلْبُ صَخْرَكَ بَعْدِي!
(میهوبی، ۱۹۸۵: ۲۷-۲۶).

(ترجمه: شهرزادا! بنگر آن مادر تنهای مرا که یکصد سال با زخم‌هایش می‌خوابد و شهید می‌شود/ او، زنی از جنس سنگ مرر است (پایدار و مقاوم است)/ می‌خوابد و بیدار می‌شود و سخن بر لب‌های او جاری می‌شود).

میوه‌بی در این شعر از عدد صد سال استفاده کرده است و عدد صد به یک واقعه در کشور الجزایر اشاره دارد که مفهوم شعر برای خواننده قابل درک نیست، مگر اینکه نسبت به تاریخ الجزایر و استعمار این کشور آگاهی داشته باشد؛ چون شاعر این حادثه را با جزئیات در این قطعه توصیف نکرده است و به ذکر عدد صد که مرتبط با واقعه است، اشاره دارد؛ لذا نوع رمزگان به کار رفته از نوع بازگویان زبان است. این قصیده به واقعه به دوران اشغالگری و استعمارگری فرانسه بر کشور الجزایر اشاره می‌کند که حدود ۱۳۲ سال به طول انجامید و در این مدت بیش از یک میلیون نفر را در این کشور قتل عام کردند تا بتوانند با پایان دادن به نهضت استقلال خواهی این کشور، حاکمیت استعماری خود را بر این سرزمین ادامه دهند ولی الجزایر مقاومت کرد و توانست کشور خود را از زیر یوغ استعمار درآورد.

این نوع از رمزگان‌های عددی را در اشعار شاملو نیز یافت. او در یکی از قصاید خود از عدد ۱۰ استفاده کرده است و چنین می‌سراید:

ده سال شکفت/ و باغش باز غنچه بود/ پایش را چون نهالی در باغ‌های آهن.... (همان: ۳۴).

در این قطعه شاملو بسان میوه‌بی از عدد به جای وصف حادثه استفاده کرده است و عدد به کار رفته در شعر شاملو عدد ۱۰ است و به ذکر و توصیف رخداد عدد مربوطه پرداخته است تا خواننده با کنکاش در رخداد مربوطه نسبت به بررسی حوادث رخ داده نسبت به این عدد پردازد و پی به مفهوم و معنای درست این قصیده ببرد. عدد ۱۰ در این قصیده به حادثه ۱۰ سال زندانی شدن نوروعلی غنچه، کارگر شرکت نفت اشاره می‌کند که در زندان‌های وقت با وجود شکنجه‌های دردمنشانه و رطبان‌وار سخن نگفت و برای از بین بردن شرایط خفقان‌جنگید و سرانجام بعد از آزادی به علت بیماری جان خود را از دست داد. البته شاعر در این قطعه، واژه غنچه را هم به کار برده است تا اشاره‌ای به نام این شهید آزاده کرده باشد و از این طریق ذهن خواننده را به سوی هدف و معنای مورد نظرش هدایت کند. شاملو در قصیده دیگر خود دو عدد ۵ و ۶ را به کار برده است و چنین می‌گوید:

در پنج سالگی/ بادیه بر کف/ در ریگ‌زار عربان به دنبال نقش سراب می‌دویدم/ پیشاپیش خواهرم که هنوز/ با جذب‌های کهربایی مرد/ بیگانه بود/ نخستین بار که در برابر چشمانم هابیل مغموم از خویشتن تازیانه خورد شش ساله بودم (شاملو، ۱۳۹۲: ۱۷۴).

شاملو در این قصیده به دو مقطع سنی اش یعنی ۵ و ۶ سالگی اشاره کرده است. ابتدا معصومیت و بازی‌های ۵ سالگی خود را بیان کرده که در این سن، غافل و بی‌خبر از دنیا، با خواهرش مشغول بازی‌های کودکانه بوده و بعد به ۶ سالگی اش اشاره می‌کند که شاهد صحنه‌ای خشونت بار بوده است و از آن جایی که شاعر به توصیف کامل حادثه‌ای که در شش سالگی اش اتفاق افتاده پیردازد، به ذکر عدد شش اکتفا کرده است و درک مفهوم صحیح این قطعه با مراجعه به کتاب، خاطرات و حوادث شهر خاش در سیستان و بلوچستان میسر می‌شود؛ لذا رمزگان به کار رفته در این بخش از نوع بازگویان زبان است. آن واقعه که در شش سالگی شاملو اتفاق افتاد و موجب غم و ناراحتی وی شد این چنین بود که در باغ سربازخانه شهر نظامی خاش در سیستان و بلوچستان شاملو ناگهان با دیدن مراسم شلاق خوردن سرباز بدبختی تمام سرور، شادی و بی‌خبری کودکی اش را از دست داد. و همچنین در این سن سربازی را دید که از یک سرباز دیگر شلاق می‌خورد و تحقیر می‌شد (ر.ک: بهمنی، ۱۳۹۱: ۱۲۱-۱۲۲). و آن قدر این مسأله برای او سنگین تمام شده بود که یک بار سرباز شلاق زننده را «خویشتن» سرباز مجازات شونده و بار دیگر آن دو را مانند دو برادر (هابیل و قابیل) که یکی بر دیگری ستم روا داشت، توصیف کرده است.

لازم به ذکر است از آن جایی که شاملو و عزالدین میهویی جزء شعرای سیاسی و اجتماعی هستند و مفهوم پایداری و مقاومت در شعرشان زیاد انعکاس دارد و در کشور هر دو شاعر شکنجه‌های دردمنشانه اتفاق افتاده و خون مردم بی‌گناه زیادی ریخته شده است؛ لذا اعداد به کار رفته (شش و یک میلیون) در شعر هر دو شاعر به رخدادها و حوادثی اشاره دارد که مقاومت مردم را تحت سخت‌ترین شرایط به تصویر می‌کشند.

البته باید در پایان این نکته را اضافه کرد که هر عددی شاید بیانگر جز رمزگان‌های پیرازبانی از نوع بازگویان زبان نباشد؛ اما از آنچه که از این دو شاهد شعری دو شاعر برمی‌آید و با مراجعه به بافت بیرونی و فرازبانی آن‌ها می‌توان چنین برداشت که اعداد به کار گرفته شده در این شاهد‌ها رمزگان‌های هستند که بیانگر حوادث تاریخی هستند. در حقیقت این معلومات و اطلاعات فرازبانی است که می‌توانند تحلیل‌گر یا خواننده را به سمت رمزگان بودن اعداد سوق دهد.

با توجه به آنچه بیان شد، رمزگان‌های پیرازبانی شامل مفاهیمی هستند که فراتر از معناهای مستقیم کلام عمل می‌کنند و به کنایات، استعارات و لایه‌های ضمنی ارتباط دارند. این رمزگان معمولاً برای بازتاب شرایط اجتماعی، فرهنگی یا عاطفی استفاده می‌شوند. شاملو و میهویی، شعر را ابزاری برای به

تصویر کشیدن ظلم و تلاش برای تغییر می‌دانند و از رمزگان‌های پیرازبانی برای تقویت هویت جمعی و ایستادگی بهره می‌برند. در اشعار احمد شاملو، رمزگان‌های پیرازبانی به‌طور قابل توجهی برای نمایش اعتراض اجتماعی، آزادی‌خواهی و درد مردم به کار رفته‌اند، در حالی که، در اشعار عزالدین میهوبی، رمزگان‌های پیرازبانی به‌گونه‌ای دیگر تجلی می‌یابند او بیشتر بر مقاومت و هویت ملی متمرکز است. افزون بر این، شاملو در کاربست رمزگانهای پیرازبانی بیشتر از رمزگان‌های عاطفی و درونی استفاده می‌کند، در حالی که میهوبی بر نمادهای جمعی و تاریخی تأکید دارد.

۲-۳-۱-۲. جایگزین‌های زبان

این‌ها رمزگان‌هایی خود سامان و مستقل از زبان ملفوظاند: زبان کوچه (کوچه بازاری) و اسم رمز جمعیت‌های سری که مختص منطقه یا کشور خاص است، رمزگان‌هایی از این دست هستند. به عنوان مثال باسوادان چینی می‌توانند از طریق خط و نوشتار در سر تا سر خاک کشورشان ارتباط برقرار کنند، حال آن که گویش مادریشان امکان ارتباط گفتار در پهنه‌ی کشور را به آن‌ها نمی‌دهد (ر.ک: گیرو، ۱۳۹۹: ۱۰۴). در ادامه به ذکر نمونه‌هایی از این رمزگان در شعر عزالدین میهوبی و شاملو پرداخته می‌شود.

شاملو در سروده «پیغام» در وصف مرگ مختم قلبی چنین می‌سراید:

برو آن کوچه پایینی / خانه بی هست که سکو دارد / پیرمردی لاغر می‌بینی / روی سکوی دم
خانه نشسته‌ست / شاید از چشمان ترکمنی‌ش / زودتر بشناسیش / می‌روی پیش و بلند /
می‌گویی: «قورقونمّی» / سر تکان خواهد داد / با تأثر به تو لبخندی خواهد زد / یک به یک
خدمت او خواهی گفت / آه، مختم قلبی / این چه رویای شگفتی است که در بی‌خوابی
می‌گذرد / پل متروکی بر بستر خشک آبی / در یکی جاده‌ی کم آمد و شد / که پسین منزل و
پایان ره مردم دریادل باشد (شاملو، ۱۳۹۲: ۸۵۲-۸۵۱)

شاملو در این سروده مرگ جنایتکارانه مختم قلبی، شاعر مبارز معزز کلاسیک خلق ترکمن را به تصویر می‌کشد. جسد این شاعر که نزد ترکمنی‌ها ارج و منزلت والایی داشت زیر پل متروکه‌ای در نزدیک زندانش پیدا شد. از آن جایی که این شعر در توصیف شاعر ترکمنی است شاملو در سروده‌اش از واژگان ترکمنی «قورقونمّی: سلام و درود به زبان ترکمنی» استفاده کرده است که جزء زبان کوچه (زبان کوچه بازاری / عامیانه / زبان غیر رسمی) و نه زبان رسمی کشور است و در منطقه خاص ایران یعنی در بین ترکمنی‌ها مرسوم است و افرادی که جزء این خطه نباشند معنای آن را نمی‌دانند؛ لذا

رمزگان به کار رفته در این سروده رمزگان جایگزین‌های زبان است. شاملو با استفاده از این واژه خواسته تا ذهن مخاطب را به سوی آن شاعر ترکمنی شهید هدایت کند.

چنین رمزگان‌هایی در اشعار میهوبی نیز وجود دارد. او چنین می‌سراید:

جَنُّهَا/ كَيْسٌ مَعِي غَيْرُ بَقَايَا أَلْجَدِيَّةِ/ وَحَطَى عَشْقُ نُدِيَّةٍ/ وَتَخَاريفُ صَيِّ/ طَرَّتْهَا يُدْ أَوْرَسَ كَدِيهَ/
فَاقْبَلِيهَا يَا دَمَشْقُ/ وَأَنْتَرِيهَا فِي دَرِي «قَاسِيُونَ»/ وَطَنِي نَبْضُ حُرُوفِي/ وَزُرَاحَاتِي مَعَانِي/ فَأَعْدِرِينِي يَا
دَمَشْقُ/ إِنَّ أُنَا صَبَّيْتُ فِي الشَّامِ لِسَانِي (میهوبی، ۲۰۰۸: ۱۸).

(ترجمه: به سویش آمدم/ غیر از آثار برج‌مانده از حروف الفبا/ گام عشقی نو و تازه/
وخیال‌پردازی‌های کودکانه/ که به دست اوراس آراسته شده‌اند/ هدیه‌ای با خود ندارم/ پس،
ای دمشق! آن‌ها را پذیرا باش/ و بر قلعه‌های کوه قاسیون بیفشان/ وطنم مایه جنبش
حرف‌های من است/ و زخم‌های بدنم، معنای آن‌ها/ پس ای دمشق! پوزش مرا بپذیر/ اگر
زبانم را از دست دادم، در این سرزمین).

میهوبی این شعر را هنگام دیدار با شاعر سوری، عبدالقادر الحصنی سروده است؛ شاعر منشأ خیال‌پردازی‌های شاعرانه خود را از "اوراس" که نماد مقاومت الجزایر است می‌داند و از دمشق، خواهان این است که این اشعار را بر کوه قاسیون بیفکند. از آن جایی که این قصیده، به شاعر سوری تقدیم شده است پس میهوبی در این شعر از واژه «اوراس» به واژه «قاسیون» می‌رسد، اوراس: رشته کوهی از سلسله کوه‌های اطلس در آفریقه است که در بخش شمالی آن کوه‌های عظیم و در هم تنیده شده قرار دارند. کوه‌های اوراس از دیرباز محل سکونت بربری‌ها و پناهگاه آنان در برابر تهاجم دشمنان بوده است (ر.ک: حموی، ۱۹۹۵: ۱/ ۳۷۸). قاسیون: اسم کوهی در منطقه دمشق سوریه است و از سوی دیگر این مکان به عنوان اسم رمزی در بین عرفا محسوب می‌شود زیرا این کوه مکانی بسیار مقدس نظر عرفاست چرا که حضرت آدم (ع) و انبیای زیادی در دامنه آن کوه سکونت داشته‌اند. با توجه به اینکه شاعر به جای واژه «انتریها» از «انتریها» کرده است و فرآیند تبدیل حرف «ث» به «ت» در لهجه سوری وجود دارد. معنای واژه «انتریها» در سوریه، قابل فهم است؛ بنابراین رمزگان به کار رفته شده از نوع جایگزین‌های زبان است. علاوه بر این کلمه، کاربرد واژه «ژراحاتی» به جای «جراحاتی»، که حاکی از تلفظ حرف «ج» عربی با نطق «ژ» در سوریه است که شاید ناشی از تأثیرپذیری زبان مردم سوریه از اصل آرامی یا در اثر نفوذ قریب یک ربع قرن فرهنگ فرانسوی است که نشان دهنده این است که نوع رمزگان به کار رفته در واژه «ژراحاتی» نیز از نوع جایگزین‌های زبان است؛ چرا که چنین نطقی فقط در

بین مردم سوریه، رواج دارد و قابل درک است.

۳-۱-۳-۲. کمک کارهای زبان

ارتباط زبانی بر کاربرد نشانه‌های ملفوظ استوار است؛ اما غالباً سخن با نشانه‌های موازی هم همراه است: آهنگ گفتار، حالات چهره و ایما اشاره‌ها. این نشانه‌ها نمایه‌های طبیعی و خودانگیخته‌ای هستند که کارکردی صرفاً بیانی دارند؛ اما برخی از آن‌ها را می‌توان برای مقاصد ارتباطی به نشانه‌های قراردادی تبدیل کرد. در برخی از اشکال بیان نظیر نمایش، رقص و مناسک این کمک کاران زبان اهمیت فوق‌العاده‌ای پیدا می‌کنند و کارکرد آن‌ها بیش از آن‌که فنی باشد بیانی است. کمک کارهای زبان شامل موارد ذیل هستند:

الف). رمزگان هم‌وندی

این رمزگان رمزگان موازی است که به طور تنگاتنگی در رمزگان گزاره‌ای تنیده شده است؛ اما هم به لحاظ ماهیتش و هم به لحاظ کارکرد و عمل نشانه‌ای‌اش کاملاً از آن متمایز است. هیچ چیز بهتر از ناکامی دستور زبان در تملک و جذب این مقوله‌های هم‌وندی مانند صوت، امر یا حالت ندایی، این تمایز و جدایی را نشان نداده است. رمزگان هم‌وندی نقش مهمی در ارتباط احساسی ایفا می‌کند. این نمایه‌ها که خاستگاه طبیعی دارند، به شدت اجتماعی و قراردادی شده هستند (گیرو، ۱۳۹۹: ۱۰۶-۱۰۵). کاربرد این نوع رمزگان در شعر هر دو شاعر در قالب موضوع مشترک اندوه برای گذشته پر افتخار نمود دارد:

شاملو و میهوبی هر دو برای ساختن آینده، نگاهی به گذشته پر افتخار داشته‌اند. از نظرگاه این دو شاعر، تمدن و اقتدار فرهنگی گذشته ایرانیان و عرب‌ها می‌تواند برون‌رفت برای رهایی از زنجیرهای دست و پاگیر اکنون است؛ لذا در خلال سروده‌ها هر دو شاعر بارها به گذشته تمدنی دو شاعر اشاره شده است.

شاملو در سروده «مرثیه» از دفتر شعری «باغ آینه» می‌سراید:

«و زمینی که به سردی می‌گراید، دیگر سخنی ندارد. / آنجا که جنگ‌آوران کهن گریستند /
گریه پاسخی به خاموشی ابدی بود. / عیسا بر صلیبی بیهوده مرده است. / حنجره‌های تهی،
سرودی دیگرگونه می‌خوانند، گویی خداوند بیمار در گذشته است. / هان! عزای جاودانه آیا
از چه هنگام آغاز گشته است؟» (شاملو، ۱۳۹۲: ۷۱۲).

سروده بالا از شاملو است و در آن، زبان شعری به طرزی تأثیرگذار، تاریخ و فرهنگ را به تصویر

می‌کشد. این شعر، از زمینی که به سردی می‌گراید، سخن می‌گوید. زمینی که پیش از این توسط جنگاوران کهن، با خون و اشک، گریسته شده است. این گریه، پاسخی به خاموشی ابدی است. ابدیتی که نشان‌دهنده ناراحتی و اندوهی است که برای تاریخ و فرهنگ گذشته وجود دارد. دیگر بازگشتی نیست و امیدی به آینده نیز نیست. حتی اصلاحگرانی مانند عیسی نیز در این جامعه، بیهوده به صلیب کشیده می‌شوند. عبارت «هان» در این شعر از رمزگان هم‌وندی است که از رهگذر صوت و بدون پناه آوردن به دستور زبان تفصیلی، معنا را به مخاطب منتقل می‌کند و حسی از آگاهی و نومی‌دی را در مخاطب برمی‌انگیزد. شاعر مخاطب را آگاه می‌کند که نوعی ناراحتی و اندوه وجود دارد و راهی برای بازگشت به گذشته پر افتخار نیست و مصلحان همانند عیسی (ع) بیهوده به دار آویخته می‌شوند. میهوبی نیز در قطعه‌ای از دفتر شعری «فی البدأ... کان أوراس» جامعه امروز را نقد کرده و به افتخارات گذشته‌ای رجوع می‌کند؛ گذشته‌ای که خیالش باعث می‌شود تا غم و اندوه تن رنجور جامعه خسته و درمانده ار استعمار و استبداد را بیازارد؛ آنجا که می‌سراید:

تَجِيءُ الحَيَوَلُ... / لَتَعْلَنَ فَنَحًا مِّنَ الْمَسْحِيلِ... / وَتَزْرَعُ فِي الْبَحْرِ إِلَّا رُجُوعًا / وَأَنَّ السَّيْفَ تُهَاجِرُ بَحْنًا /
عَنِ الشَّمْسِ فِي كَفِّ طَارِقٍ... / وَتُعْلِقُ أَبْوَابَهَا الْأَنْدَلُسُ... / إِلَّا قَابِكُ مِثْلَ التَّبَسُّؤِ... / تَحَطَّمَت
أَنْتَ وَالْأَنْدَلُسُ. / إِلَّا قَابِكُ وَحَدِّكَ مُلْكَ مَضَامِحًا / كَفَرَدَوْسُكَ الْآنَ قَدْ تَدَاعَى / وَسَافَرَتِ الْأَنْدَلُسُ
(میهوبی، ۱۹۸۵: ۲۰۵-۲۰۴).

(ترجمه: اسب‌ها می‌آیند... تا فتح ناممکن را اعلام کنند... و در دریا باندی بی‌بازگشت بکارند/ و اینکه شمشیرها در جستجوی خورشید در کف دست طارق بن زیاد کوچ می‌کنند... و اندلس دروازه‌هایش را می‌بندد.../ پس همچون زنان گریه کنید.../ تو و اندلس در هم شکسته‌اید./ پس تنها برای پادشاهی از دست رفته گریه کنید/ زیرا بهشت شما اکنون فرو ریخته است/ و اندلس رفته است).

این شعر به زیبایی و با تأثیر فراوان، احساسات و انگیزه‌های مختلف را به تصویر می‌کشد. این سروده از میهوبی با استفاده از تصاویر شعری و زبانی غنی، تضاد بین گذشته و حال را به تصویر می‌کشد. او از تصاویری از شکوه گذشته، مانند اسب‌هایی که برای اعلام پیروزی از افق‌های زمین برمی‌آیند، استفاده می‌کند؛ اما در کنار آن، با توصیف موانع و نابودی‌های کنونی، احساس عقب‌ماندگی را به نمایش می‌گذارد. عبارت «الا=هان» که در طول سروده تکرار می‌شود، به خواننده اجازه می‌دهد که به دیدی عمیق‌تر از واقعیت‌های تاریخی و اجتماعی دست یابد. با استفاده از عباراتی

مانند «لتعلن فتحاً من المستحیل» و «وتزرع فی البحر الارجوع»، میهوبی به آینده‌ای افتراقی و بی‌امیدی اشاره می‌کند. او از تصویر سفرهای ناموفق و از دست رفتن واقعیت‌های مهم تاریخی، مانند اندلس، برای تشویق خواننده به تفکر و تأمل استفاده می‌کند. در نهایت، با عبارات «الا فابك مثل النساء» و «ففر دوسك الآن قد تداعی / وسافرت الاندلس»، او به خواننده یادآوری می‌کند که گذشته‌ای که از آن خوشش می‌آید، بیش از یک خاطره است و باید برای آن تلاش کند؛ زیرا در غیر این صورت، همه چیز ممکن است به دست رفته و فراموش شود.

در این بخش به تأکید بر نقش «هان» در زبان فارسی و «الا» در زبان عربی به عنوان واژه‌هایی که بار معنایی یک جمله را به دوش می‌کشند، پرداختیم. این عبارت‌های کوتاه در خلال خود، معانی و عبارات مفصلی همچون: «گوش فرا بده و آگاهانه به سخنانم توجه کن» متمرکز است. با این توضیح روشن شد که این واژه‌ها از جمله رمزگان هم‌وندی هستند که به خواننده القا می‌شود که با گوش دادن دقیق به سخنان، می‌تواند به درک عمیق‌تری از متن و پیام آن دست پیدا کند. از این رو، این واژه‌ها باعث ایجاد ارتباط مستقیم بین نویسنده و خواننده می‌شوند و خواننده را به تأمل و تفکر فرا می‌خوانند. در اینجا شاملو و میهوبی هر دو از رمزگان و واژگان احساسی بهره می‌گیرند. واژگان کلیدی مانند «هان» در شعر شاملو و «ألا» در شعر میهوبی، نقش بسزایی در انتقال پیام دارند. این واژگان مخاطب را به توجه جدی به پیام شاعر دعوت می‌کنند، حسی از هشدار و ضرورت را القا می‌کنند و شکاف میان گذشته و حال را برجسته‌تر می‌سازند.

هر دو شاعر با نگاهی عمیق به تاریخ، گذشته را همزمان بستری برای افتخار و ابزاری برای نقد حال معرفی می‌کنند؛ اما برخی شباهتها و تفاوت‌ها در بیان و رویکرد آنان به این موضوع، به خوبی مشهود است؛ هر دو شاعر از گذشته به عنوان بستری برای بازنگری در وضعیت کنونی استفاده می‌کنند. شاملو تاریخ را از دریچه اندوهی عمیق و تراژیک به تصویر می‌کشد. برای او، گذشته، عرصه‌ای است که در آن جنگاوران کهن علی‌رغم تلاش‌هایشان، شکست خورده‌اند و امروز انسان با ویرانه‌های آن روبه‌روست. میهوبی نیز با نگاهی انتقادی، گذشته را نقطه اوج می‌داند که با حال خسته و دچار نزول در تضاد است. شکوه اندلس در شعر او نماد افتخارات از دست‌رفته است که حسرت و اندوه را برمی‌انگیزد. هر دو شاعر، به‌شکلی هنرمندانه، حال را با معیارهای گذشته می‌سنجند و از فاصله بین این دو، برای برجسته‌سازی ناکامی‌ها استفاده می‌کنند: شاملو حال را دوره‌ای از خاموشی و ناتوانی معرفی می‌کند که حتی اصلاحگران مانند عیسی نیز نمی‌توانند تغییری در آن ایجاد کنند. میهوبی حال را

ادامه‌ی نابودی فرهنگی معرفی می‌کند؛ نابودی‌ای که با استعمار و استبداد همراه است. او جامعه امروز را ناتوان از بازگشت به شکوه گذشته می‌بیند. گذشته در شعر شاملو بیشتر یک عرصه تاریخی و فرهنگی است که از آرمان‌ها و ارزش‌های انسانی تهی شده است. او به جای آنکه شکوه گذشته را تمجید کند، اندوه حاصل از سقوط و شکست ارزش‌های انسانی را برجسته می‌کند، در حالی که گذشته در شعر میهویی نمادی از عظمت و قدرت تمدنی است. او با حسرت به گذشته باشکوه عرب، مانند اندلس، اشاره می‌کند و از ناتوانی امروز برای بازیابی این عظمت شکایت دارد. نگاه شاملو به تاریخ، جهانی است. او از نمادهایی مانند عیسی استفاده می‌کند که بیانگر آرمان‌های انسانی در سطح جهانی هستند؛ اما شعر میهویی محلی‌تر است. اندلس به‌عنوان یک نماد ویژه در تاریخ عربی-اسلامی، محور شعر اوست و بیانگر زوال فرهنگی و تمدنی خاص جهان عرب است.

ب). رمزگان فاصله‌ای

فاصله میان فرستنده و گیرنده را در نظر می‌گیرد. رمزگان فاصله‌ای ارتباط زبانی است که از زمان و مکان نیز بهره می‌گیرد؛ مثلاً فاصله ما با مخاطب‌مان یا زمانی که ما برای شنیدن پاسخ وی یا جواب دادن به او در نظر می‌گیریم، نشانه هستند و همگی دال بر جایگاه اجتماعی ما هستند و رمزگان گسترده‌ای را شکل می‌دهند که به تناسب فرهنگ تغییر می‌کند (گیرو، ۱۳۹۹: ۱۰۷). استعمال این رمزگان در قالب مفهوم مشترک غم فراق از دوستان و نزدیکان تجلی دارد:

یکی از مضامین پر کاربرد در ادبیات فارسی و عربی، مضمون فراق است؛ به طوری که معمولاً هر شاعری که به موضوع عشق پرداخته، بخش قابل توجهی از اشعار خود را به توصیف فراق و هجران اختصاص داده است؛ در واقع این مفهوم یکی از درون مایه‌های اصلی شعر عاشقانه است که از دیرباز در هر دو ادبیات فارسی و عربی در میان اشعار شاعران دیده می‌شود. میهویی در تقدیم نامه خود به یکی از دوستان سودانیش به موضوع فراق و هجران از دوست خود در قالب رمزگان فاصله‌ای پرداخته است و چنین می‌سراید:

لَيْتَنِي أَلْقَاهُ مِنْ بَعْدِ ثَلَاثِينَ سَنَةً / رُبَّمَا أَلْمَحُّ طَيْلاً / رُبَّمَا أَلْمَحُّ فِي سَارِعِ التَّيْلِ وَحِيداً / أَوْ عَلَى جِسْرِ
الْمَدِينَةِ / رُبَّمَا يَعْرِفُنِي .. / يَسْرِعُ تَحْوِي مِثْلَ طِفْلِ تَائِهٍ / أَوْ مَطَّرٌ يَعْسِلُ وَجْهَ الْأَرْضِ / مِنْ إِثْمِ الْمَسَاءَاتِ
اللَّعِينَةِ / فِي عِجَالِهِ / رُبَّمَا نَشْرَبُ شَائِئاً / فِي مَقَاهِي نَيْلِنَا الْأَزْرَقِ / أَوْ إِنْ شِئْتَ فِي بَحْرِ الْعَرَالَةِ / لَمْ أَجِدْكَ
الْيَوْمَ لَكِنَّ .. / أَكْتَفِي وَحْدِي بِتَعْطِيرِ الرِّسَالَةِ / لَيْتَنِي أَلْقَاكَ يَا هَارُونَ / كَيْ أَمْنَحَكَ الْيَوْمَ قَصِيدَةً / فَهِيَ
عَرَبِيَّةٌ الْمَسَافَاتِ الَّتِي لَمْ تَقْتَلِ الدُّكْرَى .. / فَفَلْتَبَيِّنْ الْيَوْمَ نَشِيدَةً / مَنْ رَأَى هَارُونَ مِنْكُمْ فَلْيَبْلُغْ .. / فَأَنَا
مَا زِلْتُ فِي الْحُرُومِ يَوْمِينَ / وَعُنَوَانِي عَلَى ظَهْرِ الْجَرِيدَةِ (ميهویی، ۲۰۰۸: ۱۱۴-۱۱۱).

(ترجمه: ای کاش! بعد از سی سال، او را ببینم/ شاید سایه‌ای بر من افکند/ شاید او را برای مدت کوتاهی در «شارع النیل»/ یا روی یک پل در شهر خارطوم تنها ببینم/ شاید او هم مرا بشناسد/ و مانند کودک گم‌شده‌ای به سوی من بشتابد/ یا همچون بارانی روی زمین را بشوید/ و آلودگی‌های شب‌های نفرین شده را از من بزداید/ در رستورانی چایی بنوشیم/ در قهوه‌خانه‌های ساحل نیل آبی/ یا اگر تمایل داشتی در «بحر الغزاله»/ امروز تو را نیافتم ولی.../ در تنهایی به خوشبو کردن نامه‌م بسنده می‌کنم/ ای هارون ای کاش تو را ببینم/ تا امروز قصیده‌ای را به تو تقدیم کنم/ این قصیده یادمانی است برای پیمودن مسافت‌های طولانی که (علی رغم بعد مکانی) خاطره‌ها را از یاد نبردند/ امروز قلب من سرود یار می‌خواند/ پس هر کدام از شما هارون را دید به آگاهی او برساند.../ من تا دو روز دیگر در خارطوم می‌مانم/ و نشانی من پشت این نامه نوشته شده است).

در این نامه منظوم با توجه به اینکه فاصله بین فرستنده «میهوبی» و گیرنده «هارون» در نظر گرفته شده است نوع رمزگان به کار رفته فاصله‌ای است. میهوبی بر این باور است که با وجود دوری مسیر و همچنین گذر زمان، یاد یار از خاطرش زدوده نشده است و علاوه بر اینکه شاعر قصد دارد با فرستادن یک قصیده، هم آمدن خود به دیار یار را خبر رسانی کند که علی رغم بُعد مکانی و زمانی خاطره‌ها را از یاد نبرده و هم یادمان و یادگاری از خود به جای گذارد تا به وسیله آن توجه هارون را به خویش جلب نماید. بدان امید که شاید او هم برای بازدید، دست به سفر طولانی بزند. شاعر از کسانی که هارون را می‌بینند درخواست می‌کند که پیغام دوستی و دلتنگی او را به وی برسانند و به او بگویند که میهوبی همچنان چشم انتظار او است. با توجه به اینکه میهوبی در این قصیده از زمان هجران و فراق «۳۰ سال» و مکان‌های مختلف «بحر الغزاله، خارطوم، شارع النیل و...» به امید دیدار هارون در این مکان‌ها استفاده کرده است؛ اما موفق به دیدار هارون نشده؛ لذا بُعد مکانی و زمانی به کار رفته در این قصیده دال بر رمزگان فاصله‌ای میان میهوبی و هارون است.

شاملو نیز در همین مضمون شعری دارد. او چنین می‌سراید:

بدان زمان شود تیره روزگار، پدر! سراب و هست و روشن شود به پیش نظر. / مرا به جان تو از دیرباز می‌دیدم/ که روز تجربه می‌بری یکسر/ سلاح مردمی از دست می‌گذاری باز/ به دل نماند هیچت ز رادمردی اثر/ مرا دام عدو مانده‌ای به کام عدو/ بدان امید که رادی نهم ز دست مگر؟ نه گفته بودم صد ره که نان و نور، مرا/ گر از طریق بیچم شرنگ باد و شرر؟ (شاملو، ۱۳۹۲: ۶۱۷).

در این نامه منظوم، بین شاملو به عنوان فرستنده و پدرش به عنوان گیرنده رمزگان فاصله‌ای وجود دارد. این نامه را شاملو در سال ۱۳۳۳ از زندان قصر برای پدرش فرستاد که از میان نزدیکان شاملو فقط پدرش در تهران بود و مادرش نیز از دستگیری شاملو بی‌خبر بود و تا ماه‌ها به بهانه‌های مختلف از بازگشتش به تهران مانع می‌شدند. به مجرد آگاهی از بازداشت شاملو گفتگوی تنیدی میان پدرش و شاملو صورت می‌گیرد و شاملو را به حال خود رها می‌کند و می‌رود. قهر پدر شاملو با وی تا ماه‌ها ادامه می‌یابد و این قهر دلیل فرستادن این نامه منظوم به پدر می‌شود و از پدرش شکوه و گلایه می‌کند؛ در واقع از آن جایی که در این نامه همچون نامه میهوبی به دوستش هارون، فاصله زمانی «ماه‌ها فراق» و فاصله مکانی «زندان قصر» بین فرستنده و گیرنده مشخص است؛ لذا نوع رمزگان به کار رفته در این نامه منظوم رمزگان فاصله‌ای است.

مقایسه و تحلیل شعرهای احمد شاملو و عزالدین میهوبی در موضوع اندوه برای گذشته و فراق دوستان با محوریت رمزگان فاصله‌ای، نشان می‌دهد که هر دو شاعر از فاصله‌های زمانی و مکانی میان خود و مخاطب‌شان بهره می‌گیرند تا احساس اندوه و شکاف عاطفی را القا کنند؛ اما تفاوت‌های فرهنگی، سبکی، و عاطفی شعرهای آن‌ها را متمایز می‌سازد:

شعر میهوبی به فاصله سی‌ساله از دوست سودانی‌اش "هارون" می‌پردازد و مکان‌های مشخصی مانند «نیل، خارطوم، بحر الغزاة» را به‌عنوان نقاط ممکن دیدار یاد می‌کند. این نشانه‌های مکانی و زمانی، فاصله‌ی فیزیکی و عاطفی میان شاعر و مخاطب را برجسته می‌سازند. شعر شاملو نیز به فاصله زمانی و مکانی میان خود و پدرش اشاره دارد. زندان قصر به‌عنوان نمادی از فاصله‌ی مکانی و قهر پدر به‌عنوان نمادی از فاصله‌ی عاطفی و ارتباطی مطرح می‌شوند.

هر دو شاعر، احساسات خود را در قالب نامه‌ای منظوم بیان می‌کنند. این ساختار به آن‌ها امکان می‌دهد تا با صراحت و عاطفه، مخاطب خود را خطاب قرار دهند. در عین حال که نامه میهوبی به دوستش، شامل پیامی روشن از دل‌تنگی و انتظار است و فضایی روایی دارد، نامه شاملو به پدر، جنبه‌ای انتقادی‌تر و گلایه‌آمیز دارد و بیشتر بر شکوه و اندوه تمرکز می‌کند. هر دو شاعر از مفاهیم زمان و مکان برای برجسته‌سازی شکاف عاطفی و ارتباطی استفاده می‌کنند: میهوبی از طریق فاصله ۳۰ ساله و مکان‌های مختلف مانند نیل و خارطوم و شاملو با ماه‌ها قهر و مکان زندان قصر. می‌توان گفت جزئیات مکانی و زمانی در شعر میهوبی برجسته‌تر است. او با ذکر مکان‌هایی خاص (نیل، خارطوم، بحر الغزاة) و فاصله زمانی سی سال، فضایی ملموس‌تر ایجاد می‌کند؛ اما، جزئیات مکانی و زمانی در شعر شاملو

کلی‌تر است. اشاره به «زندان قصر» و «ماه‌ها قهر» بیشتر برای برجسته‌کردن فضای عاطفی استفاده می‌شود تا روایت.

ج. رمزگان اطواری

بر استفاده از ایما و اشاره و حالات چهره استوار است. مطالعه ایما اشاره چیز تازه‌ای نیست که در این رابطه، داروین کتابی با عنوان تجلی عواطف در انسان و حیوان نوشته است؛ اما آغازگر مطالعه نظام‌دار ایما اشاره‌ها و حرکات بدنی، و عملی که به بررسی جنبه‌های ارتباطی آموخته و ساخت‌مند حرکات بدن می‌پردازد کتاب درامدی بر اطوار پژوهی رای بردویسل بود. این رمزگان، رمزگانی موازی است که آمیختگی تنگاتنگی بین حالت چهره و گفتار دارد. مدت‌هاست که خصوصیت قراردادی این نشانه‌های به ظاهر طبیعی و خودانگیخته اثبات شده است. (گیرو، ۱۳۹۹: ۱۰۶). استعمال این رمزگان نیز در ذیل مفهوم مشترک حزن، اندوه و خشم در شعر هر دو شاعر نمود دارد:

دلایل متعددی برای پررنگ بودن مایه‌های غم و اندوه به طور خاص در شعر و به مفهوم کلی در ادبیات، بالاخص ادبیات امروز وجود دارد. یکی از مهم‌ترین این دلایل آن است که این مفاهیم جزو احساسات ناب بشری هستند و ادبیات سر و کارش با احساسات است. این احساسات غالباً جنبه شخصی دارند و گاهی نیز جنبه اجتماعی به خود می‌گیرد. تغییرات نامساعد در جامعه عرب و ایران، بستگی‌های ایدئولوژیک فشارهای عاطفی، اجتماعی و سیاسی زمینه ساز غم و اندوه است و پایداری حزن و غم را گسترده می‌کند و شاملو چنین می‌گوید:

منم آری منم/ که از این گونه تلخ می‌گیریم/ که اینک/ زایش من/ از پس دردی چهل ساله/
در نگرانی این نیم روز تفته/ در دامان تو که اطمینان است و پذیرش است/ که نوازش و
بخشش است/ با خشم و جدل زیستم/ من درد بوده‌ام همه/ من درد بوده‌ام/ هر اندامم از
شکنجه‌ی فسفرین درد/ مشخص بود/ در تمامت بیداری خویش/ هر نماد و نمود را/ با
احساس عمیق درد/ دریافتم/ عشق آمد و دردم از جان گریخت (شاملو، ۱۳۹۲: ۶۷۳-۶۶۷).

شاملو در این شعر عشق آیدا را به مثابه زایشی در چهل سالگی برای خود می‌داند و عشق به آیدا در شرایطی رخ می‌دهد که شاعر از تمامی انسان‌ها و دنیا خسته شده است و طالب پناهگاهی در عزلت است. از یک سو شاعر در شعر خود با ایما و اشاره که از طریق تکرار واژه «درد» آن را بروز می‌دهد و بر اندوه و غم خود و بر خشم از مردم که مایه درد و حزنش شده‌اند، تأکید می‌کند که این نوع نگاه غمناک و نامیدانه به زندگی را تداعی می‌کند و از طرف دیگر از آن جایی که حالت روحی شاعر قبل

از این عشق، در حالت چهره‌اش که شامل «گریستن، خشم و جدل با مردم، وجود درد در همه اعضا و جوارح» جلوه‌گر است؛ لذا رمزگان اطواری در این بند نمایانگر است. گفتنی است که احساس نهفته در قطعه بالا از نوع، شخصی و فردی بود.

احساس غم و اندوه در اشعار میهوبی نیز وجود دارد. در زیر یکی از اشعار با احساسات اجتماعی او ذکر شده است:

لک الحبُّ یا قدس لا تجرعی / و من کأس حزنک لا تترعی / أنا طفلك الحجری الذی / تعالی علی فوهة
 المذبح / ونکتیر حینا «و یافا» هُنا / وتطالع «غزة» من آدمعی / بأقصى المحبة أعلی النداء... / وفي مهد
 عیسی آری موسمی / فیان دم الشهداء عدا / گاوراس یکتیر فی أضلعی / وفي الشام... فی الرافدین أنا /
 أضمتک وحیدی بلا وحیدی (میهوبی، ۱۳۹۵: ۶۷-۶۵).

(ترجمه: ای قدس! نالان مباش و غم مخور چون عشق از آن توست / آن گونه که می‌خواهی، پایدار بمان و با عشق و سرفرازی از تسلیم در برابر دشمن برحذر باش / من آن کودک سنگ در دست دیروزم که امروز آتش خشمم را، از دهانه توپ به سوی دشمن شلیک می‌کنم / اینجاست که حینا و یافا بزرگ می‌شوند و گرمی می‌گردند و از اشک چشمان من، غزه بیرون می‌آید / با نهایت عشق و بالاترین پیام و من در زادگاه حضرت عیسی (ع)، جایگاه خویش را می‌بینم / همانا خون شهیدان، با فوران از درون پیکر و جهیدن از میان دنده‌های من همانند رشته کوه اوراس سر برافراشته است / و من در شامات و رافدین نه با دستانم بلکه با تمام وجود و روح و روانم تنهای تنها، تو را در آغوش می‌کشم).

شاعر در این قطعه قدس را دلداری می‌دهد که او، شهدا و مبارزان حامی قدس هستند؛ بنابراین از این مکان مقدس می‌خواهد که غم و اندوه را به کناری بگذارد و امیدوار به آینده باشد. مفهوم مبارزه و استقامت در شعر معاصر عرب جایگاه ویژه‌ای دارد. مبارزه و استقامت قدس به عنوان مفهومی فراتر از یک کشور و به عنوان نامی دلالت‌گر بر جنبش‌های آزادی‌خواهانه اعراب و حتی کشورهای منطقه دارد. میهوبی نیز در این قصیده پایداری این سرزمین را توصیف می‌کند. در این قصیده، از آن جایی که حالت روحی شاعر، نسبت به سرزمین قدس توأم با حزن، اندوه و خشم از رژیم صهیونیستی است و احساسات درونی شاعر، به خاطر این سرزمین در حالت چهره‌اش متجلی است و میهوبی از طریق کاربرد عباراتی همچون «اشک چشمان و گریان بودنش به خاطر فراق و دوری از این سرزمین و ...» حالت چهره اندوهگین خود را ترسیم می‌کند، به بیانی دیگر در این رمزگان با سنجش روانی-

فیزیولوژیکی طرف هستیم و به نوعی اندازه‌گیری غم و اندوه میهوبی نسبت به سرزمین قدس، از طریق واکنش‌های فیزیولوژیکی شاعر که عبارتند از «اشک ریختن و ...» قابل رؤیت است. و از سوی دیگر شاعر، با کاربرد واژگان «حضرت عیسی (ع)» و تکرار واژه «وحدی» که هر کدام از این کلمات تداعی‌گر تنهایی و غم هستند، به نوعی از طریق ایما و اشاره، حزن و تنهایی خود را به تصویر می‌کشد، بنا بر این اوصاف، رمزگان اطواری در این قصیده متجلی است. احساس میهوبی در این قطعه شعری، برخلاف شعر شاملو در قالب احساس اجتماعی است و فردی و شخصی نیست.

مقایسه و تحلیل دقیق رمزگان اطواری در اشعار شاملو و میهوبی با محوریت موضوعات حزن، اندوه و خشم، نشان‌دهنده شباهت‌ها و تفاوت‌های این دو شاعر در کاربرد حالت‌های احساسی، روش‌های بیانی، و اهداف اجتماعی یا فردی است. هر دو شاعر به‌طور مؤثر از ایما و اشاره (رمزگان اطواری) برای بیان عمق احساسات خود بهره می‌برند.

هر دو شاعر از حالات چهره، واکنش‌های فیزیکی، و ایما و اشاره برای به تصویر کشیدن اندوه و خشم خود استفاده کرده‌اند: شاملو با استفاده از حالت‌هایی مانند "گریستن"، "شکنجه درد"، و "خشم از مردم"، اندوه و خشم را در تمام اندام‌های خود بازتاب می‌دهد. این رمزگان نه تنها حال روحی او را آشکار می‌کند، بلکه مخاطب را نیز درگیر حس غم و خشم شاعر می‌کند. میهوبی نیز از حالات چهره مانند "اشک ریختن" و تصاویر احساسی نظیر "قدس گریان" برای نشان دادن حزن عمیق خود نسبت به وضعیت سرزمین‌های اشغالی بهره می‌برد. او نیز از رمزگان اطواری برای تأثیرگذاری بر مخاطب استفاده می‌کند.

هر دو شاعر، از احساسات ناب بشری مانند حزن، خشم، و امید برای درگیر کردن عاطفه مخاطب بهره برده‌اند: شاملو با تکرار واژه "درد"، عمق اندوه و احساس تنهایی را برجسته می‌کند و میهوبی با اشاره به اشک‌ها و تنهایی خود، احساسات اجتماعی و مذهبی را برجسته می‌کند و آن‌ها را به مبارزه و پایداری پیوند می‌زند. شاملو عشق آیدا را به "زایشی جدید" و دردهای گذشته خود را به "شکنجه سفرین" تشبیه می‌کند. این استعاره‌ها رمزگان اطواری او را تکمیل می‌کنند، در مقابل، میهوبی از نمادهایی مانند "حضرت عیسی (ع)" و "قدس" برای بیان عمق احساسات و همچنین اهمیت مقاومت در برابر ظلم استفاده می‌کند. احساسات شاملو عمدتاً شخصی و فردی است. غم و اندوه او از زندگی شخصی، ناامیدی از انسان‌ها و نیاز به پناهگاهی عاطفی سرچشمه می‌گیرد، در حالی که احساسات میهوبی بیشتر اجتماعی و جمعی است. او غم و اندوه خود را به مظلومیت سرزمین فلسطین و وضعیت

مردم قدس پیوند می‌دهد. خشم شاملو از جنس درونی است، این خشم با عشق آیدا تسکین می‌یابد و در نهایت به نوعی آشتی درونی می‌رسد؛ اما خشم میهوبی از جنس بیرونی و سیاسی است. او این خشم را به طور مستقیم علیه دشمنان قدس و رژیم صهیونیستی ابراز می‌کند و آن را به مقاومتی اجتماعی پیوند می‌زند.

۳. نتیجه‌گیری

رمزگان‌های منطقی در اشعار میهوبی و شاملو بسیار زیاد هستند؛ زیرا این دو شاعر از احساسات و تجربیات مختلف خود در اشعارشان استفاده کرده‌اند و تلاش کرده‌اند تا شعرشان آراسته به احساسات والای بشری باشد. رمزگان‌های منطقی در اشعار هر دو شاعر به طور کلی در رمزگان‌های عملی، معرفت‌شناختی و پیرازبانی تجلی یافته‌اند. به طور کلی پس از بررسی اشعار این دو شاعر این نتیجه مشخص شد که دو شاعر از هم متأثر نبوده‌اند؛ اما در اشعار آن‌ها مضامین مشترک بسیاری یافت می‌شود.

در بخش رمزگان عملی تنها توانستیم به یک نمونه مشترک بین شاملو و میهوبی دست یابیم. در سروده‌های شاملو و میهوبی، هر دو شاعر با استفاده از تصویر خون شهیدان، به بیدارباش انسان‌ها دعوت می‌کنند. شاملو در سروده «قصیده برای انسان ماه بهمن» خون شهیدان را نمادی از قدرت و توانایی انسان‌ها برای تحول و ایستادگی در برابر ستم می‌بیند و از این راه بیدارباش مردم را ترغیب می‌کند. میهوبی نیز در سروده خود با تصویر خون انسان‌ها، به مقاومت و ایستادگی فرامی‌خواند و شهادت، ضمیر انسان‌های آزاده را بیدار می‌کند. هر دو شاعر از تصویر خون به عنوان نمادی از انگیزه و توانمندی انسان‌ها برای تغییر و تحول استفاده می‌کنند و به بیدارباش انسان‌ها دعوت می‌کنند.

رمزگان معرفت‌شناختی نیز در اشعار آن‌ها در قالب مضمون مشترک شخصیت مسیح متجلی شده است. این کهن‌الگو نقش معرفتی خاصی در اشعار شاملو و میهوبی ایفا می‌کنند که غالباً برای بیان مضامینی مانند غم و اندوه استفاده شده است؛ از آن جایی که این این واژه تداعی کننده درد و رنج است؛ در حقیقت هدف دو شاعر با کاربرد این واژه آن است که وضعیت غم‌آلود سرزمین دو شاعر را تداعی کند. رمزگان‌های پیرازبانی در اشعار این دو شاعر نیز در سه دسته دیده می‌شود. نخست بازگویان زبان هستند. این رمزگان‌ها در قالب استفاده از اعداد در اشعار میهوبی و شاملو به کار رفته‌اند که هدفشان کمک به خارج شدن زبان شعر از وضوح و سادگی و برانگیختن حس کنجکاوی مخاطب

است و هر دو شاعر در قصاید خود از عدد به جای وصف حادثه استفاده کرده‌اند و خواننده به کمک عدد به کار رفته، به کنکاش رخداد مربوطه می‌پردازد و پی به مفهوم و معنای لایه‌های پنهانی عدد می‌برد و با توجه به اینکه هر دو شاعر جزء شعرای اجتماعی و سیاسی هستند، هر دو این رمزگان را برای توصیف وقایع سیاسی، اجتماعی، تاریخی و خاطرات شخصی خویش استفاده کرده‌اند. دومین دسته، جایگزین‌های زبان هستند که در قالب زبان کوچه بازاری و اسم رمزی جمعیت‌ها تجلی یافته‌اند و فقط معنای چنین عبارات و واژگانی برای مردم خطه یا گروه خاصی قابل فهم است و سومین گروه از رمزگان‌های پیرا‌زبانی، کمک کارهای زبان هستند که خود از سه دسته رمزگان هم‌وندی، فاصله‌ای و اطواری تشکیل شده‌اند.

در بخش رمزگان هم‌وندی شاملو و میهوبی به وظیفه شاعر در قبال جامعه پرداخته‌اند. شاملو با استفاده از تصاویر شعری و زبان غنی، اندوه و ناراحتی جامعه را به تصویر می‌کشد و به تأمل در زمان و تاریخ دعوت می‌کند. میهوبی با تصویرسازی از شکوه گذشته و توصیف موانع کنونی، به تلاش برای حفظ گذشته‌ای که از آن خوشش می‌آید، تشویق می‌کند. دو شاعر در نگرش به وظیفه شاعر در قبال جامعه، از زوایای مختلفی اقدام به بیان کرده‌اند. همچنین در سروده «مرثیه»، شاملو با تصاویر شعری و زبانی غنی، اندوه و ناراحتی جامعه را به تصویر می‌کشد و با توصیف موانع و نابودی‌های کنونی، احساس عقب‌ماندگی را به نمایش می‌گذارد. او خواننده را به تأمل در زمان و تاریخ دعوت می‌کند. در مقابل، میهوبی با تصویرسازی از شکوه گذشته و توصیف موانع و نابودی‌های کنونی، تضاد بین گذشته و حال را به تصویر می‌کشد و با اشاره به امیدواری به آینده، خواننده را به تلاش برای حفظ گذشته‌ای که از آن خوشش می‌آید، تشویق می‌کند و رمزگان فاصله‌ای و اطواری نیز در قالب مضامین مشترک فراق و توصیف حالات چهره و ایما و اشاره در شعر هر دو شاعر استفاده شده‌اند.

منابع

باقری، علی و همکاران (۱۴۰۴). «واکاوی دلالت رنگ سبز در شعر أمل دنقل و قیصر امین‌پور با تکیه بر

رمزگان زیبایی‌شناختی پی‌یر گیرو»، کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی، دوره چ ۱۵، شماره ۲، ۱۷۹-۱۵۵.

<https://doi.org/10.22126/jccl.2025.11865.2682>

بهمنی، محمد (۱۳۹۱). اشعار احمد شاملو، تهران: آوا.

حموی، یاقوت (۱۹۹۵). معجم البلدان، چاپ دوم، بیروت: دارالصادر.

- دوسوسور، فردینان (۱۳۷۸). دوره زبان‌شناسی عمومی، ترجمه کوروش صفوی، تهران: هرمس.
- رحمانی، عاطفه و همکاران (۱۴۰۲). «تحلیل اشعار عزالدین میهویی و احمد شاملو بر پایه سطوح معنایی کارکردی پی‌یر گیرو»، *کاوشنامه ادبیات تطبیقی*، دوره چ ۱۴، شماره ۱، ۶۷-۴۳.
- <https://doi.org/10.22126/jccl.2023.9314.2513>
- شاملو، احمد (۱۳۹۲). *مجموعه آثار، دفتر یکم: شعرها*، تهران: نگاه.
- کالر، جاناتان (۱۳۷۹). *فردیناندو سوسور*، ترجمه کوروش صفوی، تهران: هرمس.
- گیرو، پی‌یر (۱۳۹۹). *نشانه‌شناسی*، ترجمه محمد نبوی، تهران: آگاه.
- میهویی، عزالدین (۲۰۰۸). *أسفار الملائكة، الجزائر: منشورات البيت*.
- میهویی، عزالدین (۲۰۰۸). *دیوان اللعنة والغفران، الجزائر: منشورات الأصاله*.
- میهویی، عزالدین (۱۳۹۵). *اوراس*، ترجمه مصطفی امیدی، تهران: فصل پنجم.

References

- Bagheri, A. and others (2025). "Analysis of the meaning of the color green in the poetry of Amal Dangul and Qaiser Aminpour based on the aesthetic codes of Pierre Giroud", *Kaushnamah of Comparative Literature*, 15(2), pp.155-179. (In Persian)
- Bahmani, M. (2012). *Ahmad Shamlou's poems*, Tehran: Ava Publications. (In Persian)
- Caller, J. (2000). *Ferdinando Saussure*, Translated by; Cyrus Safavi. Tehran: Hermes Publications. (In Persian)
- Dososur, F. (1999). *The General Zebra period*, Translated by; Cyrus Safavi. Tehran: Hermes Publications. (In Persian)
- Giro, P. (2020). *Semiotics*, Translated by; Mohammad Nabavi. Tehran: Aghah Publications. (In Persian)
- Hamavi, Y. (1995). *Mujam al -Baladan*. 2nd edition. Beirut: Dar al -Sader. (In Arabic)
- Mehubi, E. (2008). *Court of Curse and Forgiveness*, Algiers: Manuscripts of Authenticity. (In Arabic)
- Mihoubi, E. (2008). *Travels of the Angels*, Algiers: House Publications. (In Arabic)
- Mihoubi, E. (2015). *Oras*, Translated by; Mustafa Omid, Tehran: Chapter Five. (In Arabic)

Rahmani, Atefe and colleagues (2023). "Analysis of Ezzeddin Mihoubi and Ahmed Shamlou's poems based on Pierre Giroud's functional semantic levels", *Kaushnamah of Comparative Literature*, 14(1), pp.43-67. (In Persian).

Shamloo, A. (2013). *Collection of Works, 1st Office: Poems*, Tehran: Negah Publications. (In Persian)

تحليل السيميائية المنطقية في ضوء نظرية بيير جيرو في قصائد عزّ الدين ميهوبي وأحمد شاملو

عاطفة رحماني^١ | مهين حاجي زاده^{٢*} | عبدالأحد غيبي^٣

١. طالبة الدكتوراه في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الانسانية، بجامعة الشهيد مدني بأذربيجان، ايران.

العنوان الإلكتروني: Atefh.27aban.Rahmani@gmail.com

٢. الكاتبة المسؤولة، الأستاذة في قسم اللغة العربية وآدابها كلية الآداب والعلوم الانسانية ، بجامعة الشهيد مدني بأذربيجان، ايران.

العنوان الإلكتروني: hajizadeh@azaruniv.ac.ir

٣. الأستاذ في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الانسانية ، بجامعة الشهيد مدني بأذربيجان، ايران.

العنوان الإلكتروني: Abdolahad@azaruniv.ac.ir

معلومات المقال	الملخص
نوع المقال: مقالة محكمة	وُعدّ نظرية بيير جيرو في السيميائية المنطقية جزءاً من نظريته السيميائية حيث قسّم فيها الرموز إلى ثلاث فئات منطقية وجمالية واجتماعية. وبدورها تعتمد الرموز المنطقية على التجارب العقلية- العملية للبشر وتعامل مع العلاقة بين السبب والنتيجة للظواهر. ولما كان بالإمكان استخدام هذه النظرية في تحليل القصائد والنصوص الأدبية أيضاً، فإنّ هذا البحث القائم على استخدام المنهج الوصفي- التحليلي، يحلّل قصائد عزّ الدين ميهوبي وأحمد شاملو استناداً إلى نظرية السيميائية المنطقية واعتماداً على تحليل المدرسة الأمريكية للأدب المقارن. وتظهر نتائج هذا البحث أنّ الرموز المنطقية في قصائد الشاعرين تتجلى بشكل عام في رموز عملية ومعرفية وشبه لغوية. إنّ استخدام دماء الشهداء كرمزٍ عمليّ في ظلّ حالة الاختناق والظلام التي تعمّ البلاد، يحفّز على تنظيم حركة شعبيةٍ جماعيةٍ تنتفض في وجه الحكام الظالمين. أمّا استخدام نموذج السيد المسيح كرمزٍ معرّفٍ واعٍ ويثيرُ الحزن والأسى، فيجسّدُ الحالة المزريّة التي يعيشها وطنُ الشاعرين. كما استُخدمت الرموز شبه اللغوية على شكل رموز متجانسة، ورموز المسافة وبدائل اللّغة؛ وهذه الحالات هي بعض أوجه التشابه في قصائد هذين الشعاعين، التي تناولنا بحثنا في ضوء الرموز المنطقية. ومن خلال كلّ واحدة من هذه الرموز، يمكنك الوصول إلى طبّات خبايا معانيها ومفاهيمها الشعرية. وطبيعة المشاعر الشعرية (الشخصية والاجتماعية) والاختلافات الثقافية والدينية هي من أوجه الاختلاف بين قصائد هذين الشعاعين.
الوصول: ١٤٤٦/٠١/٠٨	
التنقيح والمراجعة: ١٤٤٧/٠٩/٢٥	
القبول: ١٤٤٧/٠٩/٢٧	
النشر: ١٤٤٧/١٠/٠٨	
الكلمات الدلّيلية:	
السيميائية المنطقية،	
بيير جيرو ،	
الأدب المقارن،	
عزّالدين ميهوبي،	
أحمد شاملو.	

الإحالة: رحماني، عاطفة؛ حاجي زاده، مهين و غيبي، عبدالأحد (١٤٤٦). تحليل السيميائية المنطقية في ضوء نظرية بيير جيرو في قصائد عزّ الدين ميهوبي وأحمد شاملو.

بحوث في الأدب المقارن، ١٦(١)، ٢٥-٥٤.

النشر: جامعة رازي

© الكتاب.

DOI: 10.22126/jcl.2026.10866.2631